

T.C. KÜLTÜR VE TURİZM
BAKANLIĞI

“

Mehmet Akif'in Mısır ve Almanya Günleri

”

Dosya Editörleri:
Mehmet Cemal Çollak
Enes Talha Tüfekçi

SAHİCİ VE SAMİMİ BİR HAYATIN ŞAİRİ: MEHMET AKİF ERSOY

Enes Talha Tüfekçi

*“Vatanından uzakta Mısır ve
Almanya’da zor günler geçiren
Mehmet Akif Ersoy, yaşadığı hayatla
sanatı arasında bir ünsiyet kurmuştur”*

Mehmet Akif Ersoy, 20 Aralık 1873’te dünyaya gelmiş ve 27 Aralık 1936’da vefat etmiştir. Dolu dolu, sınanmış ve sahici bir hayat yaşamıştır. Altmış üç senelik ömründe savaşlar, zor görevler, gönüllü sürgünler, yoksulluklar ve haksızlıklar yaşamıştır. Fakat her ne olursa olsun, değerlerinden ve şahsiyetinden yana taviz vermemiştir. Samimi ve sahici bir şahsiyeti hep korumuştur. Atacağı adımın sonucunun yoksulluk, özlem, acı getireceğini bilse de o adımın doğru ve hakça bir adım olması onun için yetmiştir. Milletimizin varoluş vesikalarından biri olan İstiklal Marşı’nı da aynı ruh ve anlamın peşinden giderek yazmıştır. Milletimizin şairi Mehmet Akif, milleti için ve mahut değerleri için sadece vatan sınırları içinde değil dışında da mücadele etmiştir. Akif, Birinci Dünya Savaşı’ndan önce Almanlarla kurulan ittifaka bağlı şekilde bir vazife kapsamında dört aylık bir Almanya ziyareti gerçekleştirmiştir. Bu ziyarette Almanya’ya ve Batılı zihniyete dair çokça gözlemde bulunmuş ve bunları “Berlin Hatıraları” adı ile eserleştirmiştir. Biz de bu çalışmada Akif’in Berlin günlerine yönelik yapılan çalışmaları derleyerek bir ışık tutmaya çalıştık. Gittiği mekanları, yaptığı tespitleri, kurduğu ilişkileri yazılı ve görsel malzemelerle gözler önüne sermeye çalıştık. Mehmet Akif sadece Almanya’ya değil Mısır’a da uzun bir ziyaret gerçekleştirmiştir. 1923’ten itibaren sadece kışları 1926 kışından itibaren ise 1936’ya kadar sürekli olmak üzere Mısır’da kalmıştır. Mısır’a giderken dargın bir şekilde gitmiş ve uzun süre maddî ve manevî sıkıntılar yaşamıştır. Fakat zorluklarına rağmen kimseye minnet etmemiş, onuruyla yaşamak için gerekirse hamallık yapmaya razı olmuştur. Mısır’da Kahire’ye yakın Hilvan bölgesinde ikamet etmiştir. 1929 senesinden sonra Kahire’de Türkçe öğretmenliği de yapmıştır. Mısırlı gençlere Türkçe öğretmek gibi kıymetli bir vazifenin

altına girmiştir. Mısır günlerinde hastalıkları nüksetmiş ve 1930’lı yılların ortasından sonra ileri bir seviyeye gelmiştir. Vatanından uzakta ölmek için tekrardan vatanına dönmüş ve aldığı tedaviler de işe yaramamıştır. Kaderin cilvesi ki Mısır’daki günlerinden sonra İstanbul’da Mısır Apartmanında son günlerini geçirmiştir ve 27 Aralık 1936 günü vefat etmiştir. Bu çalışmada Akif’in Mısır’da geçirdiği günleri mercek altına alan ve ölümüne kadar geçen süreci işleyen çalışmalar da görsel malzemelerle beraber dikkatlere sunulmuştur.

“

Mehmet Akif Ersoy, arkasından sınanmış, samimi ve sahici bir hayat bırakmıştır. Hayatı gibi sanatı da hep sahici olmuştur.

”

Sanatçılığı ile insanlığı aynı damardan beslenmiş ve bütün Türk Milletini tarihin en zor günlerinde aydınlatmıştır. Mehmet Akif Ersoy bunca vatanseverliğine, müdanasızlığına ve gözüpeklğine rağmen son günlerini hüznün ve acı ile geçirmiştir. Kaderin onu getirip koyduğu yer buruk bir elveda olmuştur. Bizlere ise onu rahmet, minnet ve şükran ile anmak düşmektedir. Milletın Şairi’ni rahmet ve minnet ile selamlıyoruz...

Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı- Alman İttifakı ve Mehmed Âkif'in Almanya'ya Gidişi

Dr. Kadir Kon

Giriş

Osmanlı Devleti'nin son döneminde ve İstiklal Savaşı döneminde İslâmcı görüşleriyle tanınan ve Sırat-ı Müstakim, Sebilürreşad gibi dergilerde yayınladığı yazıları ve şiirleriyle Osmanlı ve İslam dünyasında önemli bir yeri olan Mehmed Âkif'in etkisinin aradan geçen onlarca yıla rağmen Türkiye'de halen devam etmekte olduğu bir gerçektir. Bu bakımdan Mehmed Âkif'in hayatına ve faaliyetlerine dair bilgiler Âkif'i ve eserlerini anlamada son derece önemlidir. Âkif'in Birinci Dünya Savaşı'nın başlarında Almanya'ya gidişi ve orada ne gibi çalışmalarında bulunduğu hususu da özel bir ilgiyi hak etmektedir. Yakın zamana kadar Âkif'in Almanya seyahati hakkında çok fazla şey bilinmiyordu. Bu makalede esas itibarıyla son birkaç yıldır yaptığım araştırmalara ve yayınlara dayanan bilgiler üzerinden konuyu ele almaya çalışacağım. Bununla birlikte Âkif'in Almanya seyahati henüz her yönüyle aydınlatılmış da sayılmaz. Ancak yine de burada ortaya konulan hususların Mehmed Âkif'in Almanya seyahatinin bilinmeyen birçok yönünü ortaya koyacak nitelikte olduğunu da ifade etmek gerekir.

Mehmed Âkif'in, Almanya'ya Gidişini Hazırlayan Tarihi Süreç: Birinci Dünya Savaşı ve İslâmcılık

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren gerek Avrupa'da gerekse de Osmanlı devletinin siyasal ve entelektüel çevrelerinde söz edilmeye başlanan "Panislamizm" veya "İttihad-ı İslâm" kavramı yüzyılın sonunda daha somut bir hal almaya başlamıştır. Avrupa'da patlak veren Birinci Dünya Savaşı bir ittifaklar kamplaşması şeklini almış ve Osmanlı devleti de Almanya'nın başını çektiği İttifak Devletleri grubunda, biraz gecikmeli de olsa, yerini almıştır.

“

1914 yılının haziran ve temmuz aylarında, yani geniş kapsamlı bir Avrupa/Dünya savaşının çıkmasına kesin gözüyle bakıldığı bir zamanda bile Osmanlı devletinin çıkacak büyük savaşta hangi devletler grubunda yer alacağı henüz belli değildi. En yakın müttefik adayı Almanya savaşın kısa süreceği ve İngiltere'nin çıkacak savaşta tarafsız kalacağı ümidini son ana kadar koruduğundan Osmanlı Devleti ile müttefikliğe pek sıcak bakmıyordu.

”

Temmuz ayı ortalarına kadar İstanbul'dan Berlin'e gönderilen Alman raporlarında Osmanlı Devleti ile müttefikliğin bir faydadan çok yük oluşturacağı görüşü hâkimdi. Özellikle de son Balkan savaşlarında Osmanlı Devleti'nin askerî anlamdaki güçsüzlüğü bütün çıplaklığıyla ortaya çıktığından Almanlar açısından bu konuda şüpheye mahal yoktu. Fakat Almanya'nın 20. Yüzyılın başında hazırladığı büyük savaş planlarının (Schlieffen-Plan) temmuz sonu ağustos başı gibi boşa çıktığı netleşince Almanya ile Osmanlı Devleti arasında 2 Ağustos 1914'te bir gizli ittifak anlaşması imzalandı. Olayların Almanya'nın beklentilerinin aksine gelişmesi sayesinde bu gizli ittifak anlaşması kısa süre öncesindeki konumunun aksine Osmanlı Devleti açısından uygun şartlarda gerçekleşmiştir. Peki, Almanya'nın, Osmanlı Devleti ile müttefiklik konusundaki kararsızlığını gideren ne olmuştu ve savaşta "yük" olacağı düşünülen Osmanlı Devleti'nin katılımı Almanya açısından nasıl "faydalı" bir hal almıştı?

Almanya'nın Osmanlı Devleti'ni müttefikliğe kabul etmesinin iki temel nedeni vardı. Birincisi: Osmanlı Devleti'nin jeo-stratejik konumundan istifade etmek. Yani Almanya Avrupa'da Fransız ve İngilizlere karşı Batı cephesinde ve Ruslara karşı Doğu cephesinde aynı anda savaşmanın zorluğunu gördüğünden üzerindeki yükü dağıtmak istiyordu.

Özellikle Ruslara karşı Karadeniz'den, Balkanlar'dan veya Kafkaslardan açılacak yeni cephelemlerle Doğu cephesindeki yoğunluğu azaltmak istiyordu. Benzer şekilde İngilizlerin işgalindeki Mısır'a karşı açılacak yeni bir cephe de aynı işlevi görecek ve bu sayede İngiliz kuvvetlerinin bir kısmını Avrupa dışındaki bir cepheye yönlendirecekti.

İkincisi: "İslâm Silahı"nı en etkili şekilde kullanma arzusu idi. Almanya Osmanlı devleti, dolayısıyla Hilafet makamı üzerinden savaş durumunda bulunduğu İngiltere, Fransa ve Rusya gibi sömürgeci devletlere karşı "İslâm Silahı"nı kullanmak istiyordu. Bütün Müslümanlara halife tarafından yapılacak cihat çağrısı ve bunu destekleyecek propaganda çalışmaları ile İslâm dünyasında meydana gelecek büyük ayaklanmalar ve karışıklıklarla İtilaf Devletleri'nin sömürgelerdeki konumunu zayıflatılacaktı. Bu sayede sömürgelerden İtilaf Devletleri saflarında savaşmak üzere Avrupa'daki cephelemlere asker getirmek zorlaşacağı gibi bu sömürgeleri korumak için de İtilaf Devletleri söz konusu bölgelerde çok sayıda asker bulundurmamak zorunda kalacaklardı. Bir de buralardaki isyanlar başarıya ulaşıp sömürgeci devletler işgal ettikleri yerlerden çıkmak zorunda kalırlarsa hedeflenen şey fazlasıyla gerçekleşecekti.

İşte özellikle bu ikinci hedefin gerçekleştirilmesi için Almanya'nın Osmanlı Devleti ile birlikte çok ciddi bir propaganda çalışmasına girişmesi gerekiyordu. Nitekim Osmanlı- Alman ittifakının imzalandığı gün Almanya İslam dünyası konusundaki en tecrübeli elemanı Max von Oppenheim'i¹ Dışişleri Bakanlığı'nda yeniden göreve başlattı. Oppenheim'in Kasım 1914 başında Alman Dışişlerine sunduğu 136 sayfalık İslam stratejisi raporu (Denkschrift betref- fend Die Revolutionierung der islamischen Gebiete unserer Feinde [Düşmanlarımızın Elindeki İslam Bölgelerinde İhtilaller Çıkartılması Konusunda Muhtıra]) hemen uygulamaya geçirildi ve Berlin'de Nachrichtenstelle für den Orient [Şark İstihbarat Birimi] adlı bir propaganda teşkilatı meydana getirildi. Oppenheim'in raporuna göre Osmanlı Devleti ile Almanya'nın iş birliği içinde Fas'tan

Hindistan'a, Kafkaslardan Arabistan'a kadar bütün İslam dünyasında propaganda çalışmaları yapılacaktı. Geniş kapsamlı "İslam stratejisi" içinde İtilaf Devletleri safında Almanya'ya karşı savaşırılan Müslüman askerlerin Alman-Osmanlı İttifakı lehine kazanılması konusuna da geniş yer verilmişti.

Oppenheim'in raporunda İngiltere, Fransa ve Rusya adına savaşan Müslüman askerlere yönelik iki yönlü bir propaganda çalışması öngörülmüştü. Bunlardan birincisi cephe propagandası, ikincisi de cephe propagandası sonucu Alman tarafına geçen veya savaşta esir düşen Müslüman askerlerin Osmanlı Devleti ve halife adına kazanılmasına yönelik propaganda faaliyetleri idi. Berlin yakınlarında Müslümanlara mahsus oluşturulacak esir kamplarında³ eğitime ve propagandaya tâbi tutulacak Müslüman askerlerin Osmanlı-Alman ittifakı lehine kazanılmasıyla Osmanlı ordusunda cihad edecek gönüllü birlikler meydana getirilecekti.⁴

Bu kapsamda Berlin'de Dışişleri Bakanlığı bünyesinde oluşturulan Şark İstihbarat Birimi (Nachrichtenstelle für den Orient/NfO) Almanya dışına yönelik çalışmalar yürüttüğü kadar Almanya içine yönelik de birtakım faaliyetler yapıyordu. Özellikle Şark İstihbarat Birimi'nin faaliyetlerinde görev alan kimseler ağırlıklı olarak Alman akademisyen ve şarkiyatçılardan oluşmakla birlikte, Osmanlı Devleti tarafından gönderilen görevlilerin sayısı da az değildi. Bu anlamda Almanya'daki faaliyetler için özellikle dini yönü ağır basan şahsiyetler seçilmiş ve görevlendirilmişti.

¹ İslâm Silahı [Islamwaffe] tabiri Max von Oppenheim tarafından Almanya Dışişleri Bakanlığı için kaleme aldığı memo- randumda kullanılmıştır. Bkz. Kadir Kon, Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya'nın İslâm Stratejisi, Küre yayınları, İstanbul 2013, s. 73.

² Max von Oppenheim'in hayatı ve siyasi faaliyetleri hakkında bkz. Kadir Kon, "Almanya'nın İslâm Stratejisi Mimarlarından Max von Oppenheim ve Bu Konudaki Üç Mem- orandumu", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, sayı 52, 2011/1, 2012, s. 211-252. Ayrıca bkz. Gabriele Teichmann und Gisela Vögler, (Hg), Faszination Orient. Max von Oppenheim: Forscher, Sammler, Diplomat, Köln 2001.

³ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Gerhard Höpp, Muslime in der Mark. Als Kriegsgefangene und Internierte in Wünsdorf und Zossen, 1914-1924, Verlag das Arabische Buch, Zentrum Moderner Orient, Berlin 1997; Ayrıca hem esir kampları hem de bu esirlerin Osmanlı devleti topraklarına nakli konusunda bkz. Kadir Kon, Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya'nın İslâm Stratejisi, Küre yayınları, İstanbul 2013.

⁴ rosu" meydana getirilmiştir. Ancak bu "Tercüme Bürosu" sonradan daha profesyonel bir birim halini alarak "Nachrichtens- telle für den Orient" (NfO) (Şark İstihbarat Birimi) adını almış ve Birinci Sarvaşı'nın sonuna kadar varlığını sürdürmüştür. Bu konuda bkz. Kon, a.g.e.; Wolfdieter Bihl, Die Kaukasus-Politik der Mittelmächte, T. 1. Ihre Basis in der Orient-Politik und ihre Aktionen 1914-1917, Wien ; Köln ; Graz : Bohlau, 1975; Tilman Lüdtkke, Jihad made in Germany. Ottoman and German Propaganda and Intelligence Operations in the First World War, Lit Verlag, Munster 2005; Maren Bragulla, Die Nachrichtens- telle für den Orient. Fallstudie einer Propagandainstitution im Ersten Weltkrieg, Saarbrücken 2007; Herbert Landolin Müller, Islam, Gihad ("Heiliger Krieg") und Deutsches Reich. Ein Nachspiel zur wilhelminischen Weltpolitik im Maghreb 1914-1918, Frankfurt/Main 1991.

Uygulamaya konulan İslam stratejisi kapsamında Osmanlı devleti adına Almanya'ya ilk gönderilenler ise Sebilürreşad'ın başmuharriri ve "İslam şairi" olarak tavsif edilen Mehmed Âkif ile Tunuslu İslam âlimi Şeyh Salih Tunûsi olmuştur. Âkif ve Tunûsî'nin ardından Teşkilat-ı Mahsusa kanalıyla gönderilen kimseler arasında ayrıca Abdülaziz Çaviş, Abdürreşid İbrahim, Halim Sabit, Alimcan İdris gibi kimseler de yer almıştır.

Mehmed Âkif'in Almanya'ya Gidişi: Ne Zaman ve Nasıl Gitti?

Mehmet Âkif'in Almanya'ya tam olarak hangi tarihte ve ne şekilde gittiği konusunda yakın zamana kadar tatmin edici bir malumata sahip değildik. Bu hususa en ciddi şekilde değinen araştırmacı M. Ertuğrul Düzdağ olmuştur.⁵ Düzdağ'a göre Mehmed Âkif 1914 yılının aralık ayı ortalarında Almanya'ya gitmiş olmalıydı. Ancak bazı Alman kaynaklarına bakıldığında Âkif'in Almanya'ya gidiş tarihinin daha erken olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre Âkif'in Almanya'ya gelişi Kasım ayının 17'si ile aralık ayının başı arasında bir tarihte gerçekleşmiştir. Bu tespiti Âkif'i İstanbul'dan Almanya'ya götüren bir Alman Dışişleri Bakanlığı çalışanının Almanya Dışişleri Bakanlığı için kaleme aldığı hatıratına dayanarak yapabiliyoruz.⁶ Daha sonra Max von Oppenheim'in 1915 yılı Nisan ayı başında İstanbul'a görevlendirilmesinin ardından Berlin'deki Şark İstihbarat Birimi'nin başına geçirilecek olan Karl Emil Schabinger von Schowingen⁷ adlı bu Dışişleri mensubu 12 Kasım 1914'te özel bir görevle İstanbul'a gelmişti. Schabinger'in özel görevi "Cihad İlanı" törenlerine yetiştirilmek üzere beraberindeki on dört Müslüman savaş esirini Almanya'dan İstanbul'a getirmektir.⁸

Schabinger, 14 Kasım'daki Cihad ilanı törenlerine Müslüman esirlerle birlikte iştirak ettikten bir müddet sonra Berlin'e gitmek üzere trenle İstanbul'dan hareket etmiştir. Schabinger hatıratında, 14 Kasım'dan sonra İstanbul'da ne kadar daha kaldığı konusunda net bir şey belirtmemişse bu sürenin çok uzun olmadığı anlaşılmaktadır. Ancak söz konusu hatıratından öğreniyoruz ki Schabinger'in Berlin'e dönüş yolunda, kendi ifadesiyle, "refakat etmek durumunda kaldığı" iki kişi daha vardır. Önce isim zikretmeden, bu yolculukta tanıştığı Şeyh Salih Tunûsî'den bahseden Schabinger, onunla sonradan gelişen dostluğundan, onun Enver Paşa ile olan yakınlığından ve İtalyanlara karşı yapılan Trablusgarp savaşında Enver Paşa'ya yaptığı yardımların öneminden bahsetmiştir. Yine herhangi bir isim telaffuz etmeden beraber seyahat ettiği ikinci kişi için ise, "Gerçek bir Türk olan ikinci refakatçiyi bana kimin getirdiğini şimdi tam hatırlamıyorum. O, İstanbul'daki dini bir derginin muharriri idi" şeklinde bir ifade kullanmıştır. Alman görevlinin bahsettiği ikinci kişi ise Mehmed Âkif'tir.

Mehmed Âkif'in Almanya'daki Faaliyetleri

Schabinger hatıralarında, Şeyh Salih'le⁹ ilgili birçok faaliyetten bahsederken Almanya'ya beraber gittikleri Mehmed Âkif'ten ise neredeyse hiç bahsetmemiştir. Doğrusu Alman Dışişleri Bakanlığı Siyasî Arşivi'nde döneme ilişkin binlerce belge arasında da Âkif'in ismine, bir iki istisna dışında, neredeyse hiç rastlanmamaktadır. Buna karşın, Şeyh Salih Tunûsi ile ilgili birçok bilgi mevcuttur. Yine aynı arşivde Şeyh Salih Tunusi yanında, Osmanlı devleti adına Almanya'ya giden görevlilerden Abdülaziz Çaviş, Abdürreşid İbrahim, Alimcan İdris, Halim Sabit, Halil Halid ve Emir Abdulkadir gibi şahsiyetlerin faaliyetleri hakkında çok sayıda belgenin varlığına da şahit olunmuştur.¹⁰

⁵ 2004 yılında yayınlanan "Mehmed Akif Ersoy" adlı çalışmasında Düzdağ, Sebilürreşad dergisinin 1914 yılı Aralık sayıları

⁶ Schabinger, kaleme aldığı hatıralarında bu seyahatten bahsettiği gibi özellikle Tunuslu Şeyh Salih'in Almanya'da yaptığı faaliyetlerden ayrıntılı şekilde bahsetmiştir. Bu bağlamda İstanbul'dan hareket ettikleri kesin tarihi vermemekle birlikte İstanbul'daki cihad ilanı törenlerinin ardından Alman elçisi Wangenheim'la görüşmüş ve ardından kısa süre içinde hare- ket etmiş olmalıdır. Zira bu yazı içinde vereceğimiz gibi, Alman şarkiyatçı Martin Hartmann'dan Schabinger'e gönderilen 5 Aralık tarihli mektupta Hartmann, Şeyh Salih ve Mehmed Âkif'le Berlin'deki ilk görüşmesinden bahsetmiştir. Mehmet Âkif'le Şeyh Salih 5 Aralık'ta Martin Hartmann'ın ziyaret ettiklerine göre İstanbul'dan çıkış tarihleri bu tarihten en az bir hafta on gün kadar öncesine rastlamış olmalıdır ki, bu tarih daha da erkene alınabilir. Zira İstanbul ile Berlin arası tren yolculuğu o dönemde normal şartlarda üç-dört gün sürüyordu. Savaş durumu dolayısıyla yollarda meydana gelebilecek gecikmeler yanında, Almanya'ya vardıklarında ilk önce Berlin'deki Türk yetkililerle görüşme, tanışma ve yerleşme için ayrılan vakit de hesaba katıldığında Mehmed Âkif'le Şeyh Salih'in İstanbul'dan ayrılma tarihlerini 25 Kasım gibi de kabul edebiliriz. Seyahatle ilgili olarak bkz. Karl Emil Schabinger von Schowingen, Weltgeschichtliche Mosaiksplitter, Erlebnisse und Erinnerungen eines kaiserlichen Dragomans, Baden-Baden 1967, s. 111. Ayrıca bkz. Politisches Archiv des Auswaertiges Amtes, Nachlass von Schabinger U2.3.06.b, Regal 1, Karton 1193

⁷ Mehmed Âkif ve Şeyh Salih et-Tunusi'yi İstanbul'dan Almanya'ya götüren Karl Emil Schabinger von Schowingen Alman- ya Dışişleri Bakanlığı bünyesinde Birinci Dünya Savaşı öncesinde Fas'ta tercüman olarak görev yapıyordu. Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasından sonra döndüğü Almanya'da yine bir süre tercüme işlerinde çalışmakla birlikte sonradan Max von Oppenheim'in kurduğu Nachrichtenstelle für den Orient bünyesinde çalışmaya başlamıştır. Oppenheim'in 1915 yılı ilkbaharında İstanbul'a görevlendirilmesi üzerine Sachabinger NfO'nun başına geçmiş ve bu görevini bir yıl kadar sür- dürdükten sonra 1916 yılı Mayıs'da Filistin'e gitmiş ve orada Filistin'in İngilizlerin eline geçmesine kadar Yafa şehrinde konsolos olarak çalışmıştır. Bkz. Schabinger, a.g.eseri..

⁸ Müslüman esirlerin İstanbul'a getirilişleri ile ilgili olarak bkz. Schabinger, a.g.e., s. 104-107; Tanin gazetesinin Müslüman esirlerin İstanbul'a gelişiyle ilgili verdiği haber için bkz. Kadir Kon, a.g.e., dipnot 33, s. 197.

⁹ Şeyh Salih Tunusi ilgili olarak bkz. Kadir Kon, Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya'nın İslâm Stratejisi, s. 127-132. During the First World War", Revue de L'occident Musulman et de la Méditerranée, 33 (1982-1), s. 89-95; Tunusî'nin hayatı ve Almanya'daki faaliyetleri hakkında bir değerlendirme için bkz. Herbert Landolin Müller, a.g.e., s. 270-280.

¹⁰ Berlin'deki Almanya Dışişleri Bakanlığı Siyasî Arşivi'nde (PA AA) özellikle Nachrichtenstelle für den Orient (NfO) ile ilgili belgeler arasında bu konuda çok sayıda belge bulunmaktadır.

20. yüzyıl Başlarında Berlin Sokaklarından Bir Kesit

Âkif'in Berlin'deki varlığından ve oradaki ilk faaliyetlerinden bizi en erken tarihte haberdar eden bilgiye, dolaylı yoldan, yine Schabinger'in hatıralarında rastlıyoruz. Schabinger'in üniversite yıllarından da hocası olan ünlü Alman şarkiyatçısı Prof. Martin Hartmann'ın¹¹ Schabinger'e gönderdiği 5 Aralık 1914 tarihli mektupta Hartmann, Şeyh Salih Tunusi ve Mehmet Âkif'le tanışmasını ve ilk izlenimlerini aktarmıştır.¹²

Bu mektup, Mehmet Âkif'in Almanya'daki faaliyetleri ve orada, İslâmî bir üniversite kurmak gibi planlarıyla ilgili bazı bilgileri ihtiva etmesi bakımından önemlidir,

ancak esas itibariyle yazıldığı tarihin 5 Aralık 1914 olması bakımından önemlidir. Böylece aralık ayı başında Akif'in Almanya'da olduğu ve faaliyetlerine başladığı kesin olarak tespit edilebilmektedir. Öte yandan Hartmann'ın mektuptaki ifadelerinden, Mehmet Akif'le arasında bir soğukluk meydana gelmiş olduğu da net şekilde görülmektedir. Buna karşın Mehmed Akif'in Hartmann'la ilgili intibaları da oldukça olumsuzdur. Nitekim Akif, Türkiye'ye döndükten sonra yaptığı bazı özel sohbetlerde Hartmann'ı "cahillik"le suçlamış ve onu "ilim dalaverecisi" olarak nitelemiştir.¹³

¹¹ Berlin'deki Şark Dilleri Enstitüsü'nde Arapça dersleri veren Martin Hartmann (1951-1918), bir süre Almanya'nın Edirne konsolosluğunda ve İstanbul'da tercümanlık da yapmıştır. Bu görevinden ayrıldıktan sonra ölümüne kadar Berlin'de ho- calık yapmış ve Şark ve İslam üzerine kitaplar kaleme almıştır. Aynı zamanda Türkiye uzmanı da olan Hartmann, Birinci Dünya Savaşı sırasında bu sıfatıyla Şark İstihbarat Birimi'nin Türkçe kısmının başına getirilmiştir. Eserlerinden bazıları: Arabischer Sprachführer für Reisende, Leipzig 1881 İslam, Mission, Politik. Leipzig 1912, Reisebriefe aus Syrien. Berlin 1913.

¹² Hartmann'ın Schabinger'e gönderdiği mektubun Türkçe tercümesi aynen şöyledir: "Bugün, sıra dışı enteresan bir kar- şılama oldu. Size her iki adamı bana getirdiğiniz için teşekkür ederim. Şeyh Salih aslında sıradan birisi değil; zavallı Türk'le (Akif) onun tam tersi. Salih ne istediğini biliyor ve istediği şeyi başarılı şekilde anlatmasını da. Böyle bir adamla çalışılabilir. Şeriat'ın doğruluğuna olan inancına rağmen onunla bir anlaşma zemini sağlanabilir. ... Müslüman hocalarla eğitim verecek Almanya'da İslâmî bir üniversite kurulması düşüncesi hoştu! Bilim konusundaki bu idraksizliğe daha sert bir tepki göstermediğim için sabrına hayran kalmışlardır herhalde! Bilimin ne olduğu konusunda bu sınıflara açıklamanın tabii ki hiç bir faydası yok ve bir süre daha bu böyle geçecektir (Almanya'da da ondan (bilimden) anlayan pek yok ya). Şayet bizim Top- luluk, (Ön Asya Topluluğu Derneği) düzenleyeceği akşamda bu her iki seçkin yabancıyı misafir ederse mükemmel bir etkide bulunurlar düşüncesindeyim. Bugün seminerde beni ziyaret eden Mehmet Akif'le Mehmet Emin üzerine öğretici bir görüşme yaptım. O (Mehmet Akif) yeni zamana ayak uyduramamış Türk dar kafalılığının bir temsilcisi olarak, eski usullere göre verim- sizce çalışmak istemekte... Ne mutlu ki bana oldukça sakin kaldım, sonuçta böyle insanlarla kavga etmenin getireceği hiç bir şey yok..." Schabinger, a.g.e., s.109; Mektub'un Türkçe tercümesinde parantez içinde yazılan ifadeler tarafımdan eklenmiştir.

¹³ Yukarıda (11 numaralı dipnotta) Martin Hartmann'ın, Akif'le karşılaşmasını anlatan mektubunda Hartmann'ın Akif'e karşı düşünceleri verilmiştir. Karşılaşmanın Akif tarafından nasıl değerlendirildiğini Hartmann'la ilgili düşüncelerinin ne şekilde

Hartmann, mektubunda yer yer hakaret sayılabilecek ifadelerle eleştirdiği Âkif'in İslâmcı görüşlerinden pek hoşlanmamışa benzemektedir.¹⁴ Bunun yanında Salih Tunûsî ve Mehmed Âkif'ten duyduğu "Berlin'de İslâmî bir üniversite kurulması" gibi kendinden emin ifadeler, zaten "kibirli" olan Hartmann'ı epey kızdırmışa benzemektedir. Almanya'nın önemli şarkiyatçılarından birisi olan Hartmann'ın, İslâm'a bakışı ve "müdahaleci" tutumu tipik bir oryantalist yaklaşımını sergilemektedir. Martin Hartmann, kendi görüşlerine "uygun" bir İslâm anlayışına sahip olduğunu düşündüğü kimi yazar ve şairleri idealindeki İslâm ve Müslümanlar olarak görüyordu. Hartmann, Türkiye'de irtibatla olduğu Halide Edib, Mehmet Emin gibi Türkçü yazar, şair ve gazetecilerle daha önceden irtibat halinde olduğundan Osmanlı Devleti'ndeki gelişmeleri de daha ziyade Türkiye'deki bu irtibatları üzerinden değerlendirmekteydi.¹⁵

Hartmann, 5 Aralık tarihli mektubunun bir yerinde Salih Tunûsî ve Mehmed Akif'i kastederek, "(...) Şayet bizim Topluluk, (Ön Asya Topluluğu Derneği) düzenleyeceği akşamda bu her iki seçkin yabancıyı misafir ederse mükemmel bir etkide bulunurlar düşüncesindeyim. (...) şeklinde bir ifade kullanmıştı. Hartmann'ın bahsettiği toplantı mektubun yazılmasından üç gün sonra Berlin'de (8 Aralık 1914) gerçekleşmiştir. Ağırlıklı olarak Akademisyenlerden, özellikle de şarkiyatçılardan meydana gelen 350 kişinin katılımıyla yapılan bu toplantının onur konukları Mehmed Akif (Ersoy) ve Şeyh Salih Tunûsî'dir. Toplantının ana tartışma konusunu Osmanlı-Alman ittifakı çerçevesinde ele alınan "cihat" kavramı oluşturmuştur. Söz konusu toplantıda Prof. Richter "Der Krieg und der Islam [Savaş ve İslam]" başlıklı bir sunum yapmış ve ardından toplantıda hazır bulunanlar "cihat" kavramını tartışmışlardır. Toplantıda Şeyh Salih Tunusî'nin Arapça olarak kaleme aldığı cihat risalesinin [Cihad Hakikati/ Über den Gla- ubenskrieg] Almanca tercümesi Karl Emil Schabinger von Schowingen tarafından hazırına okunmuş ve cihat konusu tartışılmaya devam etmiştir. Yapılan tartışmalara Akif'in veya Tunûsî'nin katılıp katılmadığıyla ilgili bir bilgiye rastlayamıyoruz.¹⁶

Mehmed Âkif'in Almanya'daki Faaliyetleri

Daha savaşın başında Şeyh Salih'le birlikte Mehmed Âkif'in Almanya'ya gönderilmesinde ve de bu iki şahsın tercih edilmesindeki asıl etken, makalenin başında da değinildiği üzere Almanya'nın "İslâm stratejisi" idi. Bu bağlamda Âkif'in daha ilk anda tercih edilmesinde gerek Osmanlı devleti içinde ve gerekse de İslâm dünyasında o zamanın en popüler dergilerden birisi olan Sebilürreşad'ın baş yazarı olmasının etkili olduğu muhakkaktır. Zira gerek Schabinger'in hatiratında Mehmed Âkif'ten bahsederken kullandığı "O, İstanbul'daki dini bir derginin muharriri idi" vurgusu gerekse de yukarıda bahsedilen Berlin'deki 8 Aralık 1914 tarihli toplantıyla ilgili olarak "die Welt des Islams" dergisinde yer alan yazıda Mehmet Âkif'in İslamcı yayın çizgisindeki Sebilürreşad dergisinin başyazarı olmasının özellikle belirtilmesi bu kanaati pekiştirmektedir.

¹⁴ Akif'le Hartmann arasındaki hoşnutsuzluğun bir sonucu olarak kabul edilecek bir gelişme de Martin Hartmann'ın Türk şairleri üzerine kaleme aldığı ve ölümünden hemen sonra yayınlanan kitabından takip edilebilmektedir. Bu kitapta Hartmann, Mehmed Akif'i Türk şairleri arasında göstermemiştir. Bkz. Dichter der neuen Türkei; mit einem Bildnis des verewigten Verfassers und zehn Bildnissen türkischer Dichter (1919).

¹⁵ Nitekim Schabinger, İstanbul'a geldiğinde Alman elçisi Wangenheim'la yaptığı görüşmede, Martin Hartmann'ı referans göstererek Türkiye'deki "Panturancı" fikir akımlarının önemi konusunda elçiyi bilgilendirdiğini söylemiştir. Böylece Schabinger kendince Türkiye'deki tek gücün İslam ve İslamcılar olmadığını, Türkçülerin de toplumda etkili olduğu konusun- da Wangenheim'in dikkatini çekmiştir. Bkz. Schabinger, a.g.e., s. 108.

¹⁶ 8 Aralık 1914'te Berlin'de yapılan bu toplantı ve orada yapılan tartışmalar için bkz. Die Welt Des Islams, Band III, 1915, Heft 2, Berlin, 1916, s. 134-139.

Eşref Edib de büyük ihtimalle Akif'in anlattıklarından hareketle, kaleme aldığı Mehmed Âkif'in Almanya'ya gidişi ve oradaki faaliyetleriyle ilgili şunları yazmıştır:

“Harbiye Nezareti'ne merbut Teşkilât-ı Mahsûsa kendisine mühim vazifeler tevdi etti. Bunun üzerine Berlin'e gitti. Almanya'da İtilaf Devletleri ordularından alınmış birçok Müslüman esirler vardı. Almanlar bunları diğer esirlerden ayırmış, bunlara mahsus kamplar yapmışlardı... Almanlar bunları me'lûf oldukları hayatta yaşatıyorlardı. Müttefikleri Türkiye'ye karşı bir cemîle olmak üzere Müslüman esirlere hususî bir itina gösteriyorlardı. Onlara mahsus camiler yapmış, mektepler açmışlardı. İmamlar, muallimler, hafızlar, vaizler getirmişlerdi. Aynı ayrı lisanlarda Araplara, Hintlilere, Rusya Müslümanlarına mahsus gazeteler çıkarıyorlardı. Bu bir siyaset ve cemîle idi. Alman hükümeti Müslüman esirlere karşı yapılan müstesna muameleyi İslâm aleminin duymasını, bilhassa Türkiye'nin görmesini, bilmesini pek arzu ediyordu. Bunun için muhtelif milletlere mensup Müslüman muharrirler davet ediyor, Müslüman esirlerine yapılmakta olan itinayı göstermek istiyordu. Almanlar bunu faydalı bir propaganda addediyorlardı. İşte üstad (M.Akif) Müslüman esirlerinin geçirdiği hayatı görmek onlara bazı şeyler söylemek üzere Berlin'e gitmişti. ... buradaki Teşkilât-ı Mahsûsa İslâm alemi ile temas hususunda Alman vasıtalarından, Alman teşkilatından, bilhassa Alman tahtelbahirlerinden Müslüman muharrirlerin İslâm alemine hitaben yazdıkları beyannameleri taa Cava'ya kadar götürüyordu. ...”¹⁷

Mehmed Âkif'in Almanya'daki faaliyetleri arasında bahsedilen Müslüman esirlere yönelik propaganda çalışmaları konusunda da pek bir bilgiye rastlayamıyoruz. Bu alanda Alman tarihçi Gerhard Höpp'ün Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya'daki Müslüman esirler üzerine yazdığı kapsamlı çalışmasında¹⁸da maalesef Âkif'le ilgili çok az bilgi verilmiştir. Höpp, Âkif'e ilişkin olarak yalnızca Şark İstihbarat Birimi tarafından Müslüman esirlere yönelik propaganda için çıkartılan farklı dillerdeki El Cihad¹⁹ adlı gazetenin Türkçe redaksiyonundan sorumlu olmak üzere Âkif'in Berlin'e geldiği bilgisine eserinde yer vermiştir.²⁰

Almanya Dışişleri Bakanlığı Siyasi Arşivi'nde yaptığımız araştırmalar sonucunda bir belgede Mehmed Âkif'in ismine tesadüf ettik. 27 Şubat 1915 tarihli bu belgede,²¹Berlin'de bir Orient-Press-Büro [Şark-Basın-Bürosu] kurulması konusundaki görüşler dile getirilirken, oluşturulacak basın bürosundagörevalacakAlmanüyeleryanında,Şarklı üyelerin de isimleri verilmiştir. Söz konusu yapının içinde düşünülen Şarklı isimler arasında Şeyh Salih Tunûsî ve (H)Âkif Bey de vardır.²²Almanya içinde ve Şark'ta bu büro üzerinden gazetelere ve ajanslara gönderilecek haber ve yorumlarla kamuoyunun İttifak Devletleri lehine kazanılması amaçlanmıştır. Ancak bu büronun faaliyete geçtiği yönünde herhangi bir bilgiye rastlayamadık. Muhtemelen öngörülen faaliyetler, Şark İstihbarat Birimi (NfO) çatısı altında ve aynı birimin “Korrespondenzblatt” adındaki periyodik yayınlarıyla gerçekleştirilmiştir.²³ Yine, ulaşabildiğimiz kaynaklarda Mehmed Âkif'in planlanan bu çalışmalara katıldığına yönelik bir kanıt da rastlayamadık. Kaldı ki Mehmet Âkif de bu olaydan kısa süre sonra, 18 Mart 1915 tarihi itibarıyla, Şeyh Salih Tunûsî ile birlikte İstanbul'a dönmüştür.²⁴

¹⁷ Eşref Edib, Mehmed Akif, Hayatı, Eserleri ve 70 Muharririn Yazıları, 1. Cilt, 1938, s. 39, 40, 41. Yukarıdaki satırlarda, Almanya'daki Müslüman esir kampları meselesinin can alıcı noktaları son derece isabetli şekilde ifade edilmiştir. Yalnız, Akif'in Almanya'dan dönüşünden sonra gerçekleşen bazı gelişmelerin de örneğin Müslüman esirler için cami inşası gibi, anlatılmış olması bize bu bilgilerin sonraki bilgilerle güncellendiğini göstermektedir.

¹⁸ Gerhard Höpp, Muslime in der Mark. Als Kriegsgefangene und Internierte in Wünsdorf und Zossen, 1914-1924, Verlag das Arabische Buch, Zentrum Moderner Orient, Berlin 1997, s. 101.

¹⁹ Bu konuda bkz. Kon, a.g.e., s. 107-112; Ayrıca bkz. Gerhard Höpp, Arabische und islamische Periodika in Berlin und Brandenburg, Verlag Das Arabische Buch, Berlin 1994.

²⁰ Höpp, a.g.e., s. 101

²¹ Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes (PA AA), R 1501, Nr. 13633.

²² Belgede Mehmed Akif'in ismi yanlışlıkla “Hakif Bey” olarak yazılmıştır.

²³ “Korrespondenzblatt” ilk sayısı 30 Nisan 1915'te yayınlamış olup 1917 yılı Nisan ayına kadar bu isimle yayınlanırken, bu tarihten itibaren daha kapsamlı bir dergi şeklinde ve “Der Neue Orient” adıyla yayınlamaya başlamıştır.

²⁴ Mehmed Akif'in İstanbul'a dönüş haberi başmuharriri olduğu Sebülürreşad dergisinin 18 Mart 1915 tarihli nüshasında şu şekilde haber verilmiştir: “Baş muharririmiz Mehmed Akif Beyefendi ile fâzıl-ı muhterem Şeyh Salih eş-Şerif et-Tunûsî hazretleri Almanya'dan avdet buyurmuşlardır.” Bkz. Ertuğrul Düzdağ, Mehmed Akif Ersoy, İstanbul, Aralık 2004, dipnot 106, s. 54.

Mehmed Âkif'in Almanya'da geçirdiği süre dört aya yakındır. Âkif'in Almanya'da geçirdiği bu zamanla ilgili yukarıda verilen bilgilere, Âkif'in sonraki dönemlerde yakın arkadaş çevresine anlattığı bazı anekdotları ilave edebiliriz. Örneğin Alman idarecilerinin Alman Katoliklerinin taassubuna karşı Mehmed Âkif'ten ve Şeyh Salih'ten yardım istemeleri ilginçtir.²⁵

Gerçekten de Almanların bir kısmı Birinci Dünya Savaşı'nda Müslümanlarla ittifak edilmesini, üstelik de bunun Hıristiyan Avrupalılara karşı yapılmasını, bir türlü hazmedemiyorlardı. Bu yüzden de Almanlar savaş sırasında iç kamuoylarına yönelik propagandaya da çok önem vermişlerdi.

Bu anlamda gerçekleştirilen birçok faaliyetler ve yayınlar arasında, cihad fikrinin Almanlar tarafından da anlaşılması amacıyla, yukarıda Alman şarkiyatçılar tarafından tertip edilen geniş katılımlı toplantıyı ve Şeyh Salih'in yazmış olduğu cihatla ilgili broşürü benzeri çalışmaları ve yayınları sayabiliriz.²⁶

Öte yandan Almanların kendi yazar ve düşünürleri de Osmanlı devleti ile olan bu ittifakı Almanlara kabul ettirmek için çok çaba sarf ediyorlardı. Bu anlamda Osmanlı devletinin Avrupalı bir devlet olduğunu, ayrıca Müslümanların İttifak Devletleri'yle aynı düşmana karşı savaştıklarını ama bunu kendileri için yaptıklarını öne sürüyorlardı. Bu arada propaganda faaliyetlerinde (NfO bünyesinde) aktif rol alan Martin Hartmann ve Carl Heinrich Becker gibi Şarkiyatçılar ırkçı ve mutaassıp Almanları yumuşatmak için "Kulturislam/Medeni Müslümanlık" ve "Negerislam/Zenci (ilkel) Müslümanlık" gibi tasnifler yapma zorunluluğunu hissediyorlardı.²⁷ İki millet arasındaki müttefikliği dostluğa çevirmek için yazarlar kadar şairler de çaba sarf ediyordu. Mehmet Akif'in Berlin Hatıralarında²⁸ Alman kadının duygularıyla kurduğu ve onu Müslüman anaların

acılarına ortak etmeye çalıştığı satırların benzerleri Almanlar tarafından da kaleme alınmıştır.²⁹

Sonuç

Mehmed Âkif'in Birinci Dünya Savaşı'nın başında Osmanlı devleti adına Berlin'e gitmesi ve orada dört aya yakın bir süre kalarak iki devlet arasındaki savaş müttefikliğinin ana eksenini oluşturan "İslâm stratejisi"ne katkıda bulunmasındaki temel saik kuşkusuz Akif'in İslâmcılığı ve popüler bir dergi konumundaki Sebilürreşad'ın başyazarlığını yapmasıydı. Öte yandan Akif, o sırada iktidarda bulunan İttihatçılar tarafından iyi bilinen ve onlar açısından güven telkin eden bir Müslüman aydıdı da. Mehmed Akif'in Almanya faaliyetlerine ilişkin çok daha fazla bilgiye sahip olunması gerekirken, enteresan şekilde hem Alman kaynakları hem de Osmanlı arşiv kaynakları bu konuda hemen hiçbir şey söylememektedir. Daha da ilginç olanı ise Akif'in kendisinin de bu konuda Berlin Hatıraları adlı şiiri dışında hiçbir yazılı materyal bırakmamış olması, yazarlığını yaptığı Sebilürreşad'da bu konuya hiç değinmemesidir. Fakat devlet göreviyle gittiği Almanya'daki faaliyetlerine ilişkin mutlaka bir rapor yazmış olması beklenirdi. Ankara'daki Genelkurmay Askeri Tarih Arşivi'nde (ATASE) Teşkilat-ı Mahsusa kanalıyla Almanya'ya giden diğer bazı görevlilerin birtakım raporlar kaleme aldıkları bilinmektedir. Öte yandan Akif'in Sebilürreşad'da yazacağı makaleler Osmanlı-Alman ittifakının hem Osmanlı içindeki hem de dışarıdaki Müslüman kitlelerce benimsenmesinde çok etkili olabilirdi. Son derece hassas bir zamanda ve önemli bir görevle gittiği Almanya'daki faaliyetleri hakkında Akif'in ancak dost sohbetlerinde veya savaştan sonra Kurtuluş Savaşı sırasındaki vaazlarında bahis açması gerçekten enteresandır.

²⁵ "Ben mühim bir vazife ile Berlin'e gitmişim. O aralık Almanya hükümeti bize dedi ki, 'Bizim Meclis-i Mebusanımızdaki Katolik mebuslar kıyamet koparıyorlar. Almanlar gibi mütemeddin bir millet, nasıl olur da Müslümanlar gibi, Türkler gibi vahşilerle ittifak ediyorlar? Bu bizim için zul değil midir?' Diyorlar. Aman, makaleler yazınız, biz onları Almanca'ya tercüme ettirelim. Ta ki Müslümanlığın da bir din, Müslümanların da insan olduğu, bunların nazarında taayyun etsin.' Almanya hükümeti haklı idi. Çünkü Alman milleti nazarında Müslümanlar vahşilerden başka bir şey değildi. Onların gazetecileri, romancıları, hele müsteşrik denilip de Şark lisanlarına, Şark ulum-u fûnununa, Şark ahlak ve âdâtına vakıf olan adamları mensup oldukları milletin efkarını asırlardan beri bizim aleyhimize o kadar zehirlemişler ki, orada bir anlaşma husuluna imkan yoktu. Biz o sırada kendimizi onlara tanıtmak için, tabii elden geldiği kadar çalıştık. Lakin tamamıyla muvaffak olduğumuzu asla iddia edemem. Taas-subları yaman." Bkz. Eşref Edib, a.g.e., s. 45.

²⁶ Shaich Salih Aschscharif Attunusi, Haqiqat Eldschihad, Die Wahrheit über den Glaubenskrieg, Aus dem arabischen über- setzt von Karl E. Schabinger, Berlin 1915. 18 sayfalık bir broşür formatında yayımlanan kitapın gelirinin Kızılay'a verileceği eserin iç kapagında belirtilmiştir.

²⁷ Höpp, Muslime in der Mark ..., s. 20.

²⁸ "... Değil mi bir anasın sen? Değil mi Almansın? / O halde fikir ile vicdana sahib insansın. / O halde, Asyalıdır, ırkı başkadır..' diyerek, / Benât-ı cinsin olan ümmehâti incitecek / Yabancı tavrı yakışmaz senin faziletine... / Gel iştirak ediver şunların felâketine. / Ya, Paylaşıldı mı artar durur sürür-i beşer, / Kederse, aksine: Ortakla eksilir' derler. / ...", Mehmed Akif Ersoy, Safa- hat, yayına hazırlayan M. Ertuğrul Düzdağ, İstanbul 2005, s. 295.

²⁹ Meşhur Alman savaş gönüllüsü Fritz Klopfer'in kaleme aldığı ve 1915'te Leipzig'de basılan eserde yer alan şarkı sözleri, "Bir Alman savaşçının Müslüman arkadaşına söylediği şarkı": „Ich bin Christ, und Du bist Muslim, / Doch das schadet kaum! Unser Sieg ist festgeschlossen, / Unser Glück kein Traum!“ (Türkçesi: „Ben Hıristiyan, sen Müslüman, / Bunun bir zararı yok ki! Zaferimiz kesin, / Mutluluğumuz hayal değil!“), bkz., Höpp, a.g.e., s. 20.

Mehmed Âkif'in Mehmed Âkif'le birlikte Almanya'ya giden ve yine onunla beraber 18 Mart 1915 tarihinde İstanbul'a dönen Şeyh Salih Tunûsî'nin durumu ise Âkif'ten çok farklıdır. Tunûsî, Almanya'da lüks otellerde kalmış, Almanların ileri gelen topluluklarına konferanslar vermiş ve Almanlarla kurduğu iyi ilişkiler sayesinde orada adeta "yıldızlaşmış" idi. Şeyh Salih'in aksine, Mehmet Âkif'in bu kadar sessiz ve "iz bırakmadan" görevini tamamlamış olması neyle açıklanabilir? Belki Âkif'in şairliğiyle, belki mizacıyla, belki Martin Hartmann örneğinde olduğu gibi Almanlarla anlaşamamasıyla, belki de şimdilik bilemediğimiz başka bir sebeple açıklanabilir. Âkif'in Almanya'daki "sessizliği"nin, onun mizacıyla ve dünya görüşüyle ilgili olduğunu kabul edebiliriz. Şöyle ki Âkif, Berlin'de Alman Dışişleri Bakanlığı'nca kendisinin kalması için tahsis edilen lüks bir otelde kalmayı kabul etmemiş ve ikinci sınıf, ucuz bir otelde kalmayı tercih etmiştir. Buna gerekçe olarak o, kendi devletinin de ortak menfaatinin bulunduğu bir olayda bütün masrafları Almanlara yüklemenin doğru olmayacağını öne sürmüştür.³⁰

Öte yandan bir fikir adamı ve şair olan Âkif, Birinci Dünya Savaşı'ndaki faaliyetiyle gerektiğinde bir eylem adamı da olabileceğini göstermiştir. Zaten Âkif'in eylem adamı olma özelliği Almanya seyahatiyle sonlanmamıştı. Nitekim Âkif'in Almanya'dan döndükten sonra Teşkilat-ı Mahsusa kanalıyla Arabistan'a gittiğini biliyoruz. Aynı şekilde 30 Ekim 1918'de ateşkes anlaşması imzalanmasına rağmen Türkler için 1922 sonuna kadar devam eden Birinci Dünya Savaşı'nın "artçı savaşları"na da daha 1920 yılının ilk dönemlerinde katılmaktan geri durmamış ve Birinci Büyük Millet Meclisi'nin 1923 yılı Nisan'ında tatil edilmesine kadar faaliyetlerini aralıksız sürdürmüştür. Nitekim Birinci Dünya Savaşı'ndaki ve Almanya'daki tecrübelerinin onun Kurtuluş Savaşı'ndaki irşat faaliyetlerine katkısı olduğu kuşkusuzdur. Almanya'da, propagandanın ve gazeteler yoluyla halkın düşüncelerini etkilemenin ne kadar önemli olduğunu görmüş bir Âkif, gazeteciliğini Anadolu'ya taşımış ve inandığı davası uğruna kalemini ve hitabetini kullanmaktan geri durmamıştır.

³⁰ Ertuğrul Düzdağ, Mehmed Âkif Ersoy, İstanbul, Aralık 2004, s. 56, 57.

Kaynaklar

Arşiv

1. Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes (PA AA)
2. R 1501 Nr. 13633
3. Nachlass von Schabinger U2.3.06.b, Regal 1, Karton 1193
4. Hausarchiv des Bankhauses Sal. Oppenheim jr.&Cie., Köln (HBO)
5. Max von Oppenheim, Denkschrift betreffend Die Revolutionierung der islamischen Gebiete unserer Feinde, Berlin 1914, Hausarchiv des Bankhauses Sal. Oppenheim jr.&Cie. (HBO), Nachlass Max von Oppenheims, Nr. 42 (NL MvO/42)
6. Literatur
7. Attunusi, Shaich Salih Aschscharif, Haqiqat Eldschihad, Die Wahrheit über den Glaubenskrieg, Aus dem arabischen übersetzt von Karl E. Schabinger, Berlin 1915.
8. Bihl, Wolfdieter, Die Kaukasus-Politik der Mittelmächte,, T. I. Ihre Basis in der Orient-Politik und ihre Aktionen 1914-1917, Wien ; Köln ; Graz : Bohlau, 1975.
9. Bragulla, Maren, Die Nachrichtenstelle für den Orient. Fallstudie einer Propagandainstitution im Ersten Weltkrieg, Saarbrücken 2007.
10. Düzdağ, Ertuğrul, Mehmed Akif Ersoy, İstanbul, Aralık 2004.
11. Düzdağ, M. Ertuğrul, İstiklal Şairi Mehmed Akif Ersoy, Fide yayınları, İstanbul 2006.
12. Erişirgil, Emin, Mehmed Akif, İslamcı Bir Şairin Romanı, Cilt III., Ankara Maarif Yayınları ve İstanbul İnkılap Yayınları (Tarihsiz).
13. Ersoy, Mehmed Akif, Safahat, Safahat ve eklerini neşre hazırlayan, kitabın baş tarafına şairin hayatı hakkında geniş bir araştırma yazan, M. Ertuğrul Düzdağ, İstanbul 2005.
14. Eşref Edib, Mehmed Akif. Hayatı, Eserleri ve 70 Muharririn Yazıları, Asar-ı İlmiye Kütüphanesi, 1. Cilt, İstanbul 1938.
15. Fischer, Fritz, Griff nach der Weltmacht: Die Kriegszielpolitik des kaiserlichen Deutschland 1914/18, Droste Verlag, Düsseldorf 1964 (Dritte verbesserte Auflage).
16. Heine, Peter, "Salih Ash-Sharif At-Tunusi, A North African Nationalist in Berlin During the First World War", Revue de L'occident Musulman et de la Méditerranée, 33 (1982-1), s 89-95.
17. Höpp, Gerhard, Muslime in der Mark. Als Kriegsgefangene und Internierte in Wünsdorf und Zossen, 1914-1924, Verlag das Arabische Buch, Zentrum Moderner Orient, Berlin 1997.
18. Höpp, Gerhard, Arabische und islamische Periodika in Berlin und Brandenburg,
19. Verlag Das Arabische Buch, Berlin 1994.
20. Kon, Kadir, "Almanya'nın İslâm Stratejisi Mimarlarından Max von Oppenheim ve Bu Konudaki Üç Memorandumu", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, sayı 52, 2011/1, 2012, s. 211- 252.
21. Kon, Kadir, Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya'nın İslâm Stratejisi, Küre Yayınları, İstanbul 2013.
22. Lüdtke, Tilman, Jihad made in Germany. Ottoman and German Propaganda and Intelligence Operations in the First World War, Lit Verlag, Munster 2005.
23. Müller, Herbert Landolin, Islam, Gihad ("Haeiliger Krieg") und Deutsches Reich. Ein Nachspiel zur wilhelminischen Weltpolitik im Maghreb 1914-1918, Frankfurt/Main 1991.
24. Teichmann, Gabriele; Gisela Vögler, (Hgg), Faszination Orient. Max von Oppenheim: Forscher, Sammler, Diplomat, Köln 2001.

Berlin’de Bir Millî Şair: Mehmet Âkif Ersoy

Nazım Elmas

Doç. Dr., Giresun Üniversitesi Eğitim Fakültesi

Giriş

Mehmet Âkif, Osmanlı devletinin en zor dönemlerinde bir sanatçı olarak üzerine düşen göreve yerine getirmiştir. Yurt içinde ve yurt dışında ona ihtiyaç duyulan her yerde Mehmet Âkif’i görmek mümkündür. Yaşadığı dönemde yaptığı işler bakımından milletin değerleriyle tam bir uyum içinde olan Âkif bu özelliğini savaş yollarında bazı hizmetlerin ifası için kullanmıştır. Akif’in bu hizmetleri onun güvenilen bir yazar olarak İslam coğrafyasında tanınmasıyla alakalıdır. İkinci Meşrutiyetten hemen sonra, adı önce Sırat-ı Müstakim¹ daha sonra Sebilürreşat olan önemli gazetesi, İslam coğrafyasında ilgiyle ve güvenle okunan bir gazete idi.

“Mill. Mücadele yıllarında Kastamonu’da yayınlanmaya başlayan, geniş bir coğrafyada okuyucu kitlesine sahip bu gazete bir Kastamonu gazetesi olan Açksöz’de şöyle tanıtılır: “Sebilürreşad cer.de-i İslamiyesi Kastamonu’muzun şerefine ilk nüshasını şehrimizde neşredecektir. Bütün İslam .eminde pek büyük bir te’sir-i d.n.si olan muhterem risale baş muhabirri Mehmet Akif ve müdürü Eşref Edip Beylerin şehrimizde kaldıkları müddetçe mücahadelerini memnuniyetle haber aldık. Büyük ve her Müslümanca muhterem olan risalenin temad.-i nesrini temenni ederiz.”

“

Âkif bu gazete vasıtasıyla İslam ülkelerinde tanınıyor, şiirleri ve makaleleri okunuyor, herhangi bir konuda söyleyecekleri kabul görüyordu. Âkif’in Birinci Dünya Savaşı yıllarında yurt içi ve yurt dışında görev alması heyetlerde bulunması bu özelliği sebebiyledir. Almanya’da da bu sebeple bulunmuş, hemen ardından Necid Çöllerine bu özelliği sebebiyle gitmiştir. Teşkilat-ı Mahsusa yetkilileri bu görevlere Âkif kimliğinde ve kişiliğinde birini göndermenin faydalı olacağını düşünmüştür.

”

Berlin Hatıraları Safahat’ın Hatıralar bölümünün önemli bir şiiri olarak çok okundu. Yaklaşık dört aylık Berlin günlerinin onu nasıl etkilediği ve bu uzun şiirde Âkif’in ne anlatmak istediği dile getirildi. Mehmet Âkif’in görevli ve davetli olarak katıldığı bu seyahatte neler yaptığı nerelere gittiğine dair kısa bilgilerden başka bir malumat bulunmuyordu. Berlin’de görevli bulunduğum yıllarda bu hatıranın izini sürme imkânı doğdu. Kaynaklarda yer alan Adlon Oteline, Berlin yakınlarındaki Wünsdorf’u gezip görme fırsatı doğdu. Mehmet Âkif’in Berlin’de olmasının asıl sebebi olan Wünsdorf’taki Hilal esir kampını ve o döneme ait belgelerin yer aldığı müzeyi gezdikten o yıllara ait fotoğrafları gördükten sonra Berlin Hatıraları başka bir anlam kazandı. Şiirde geçen bazı kavramlar ve sahneler bu ziyaretlerden sonra yerine oturdu. Bu çalışma Âkif’in Berlin günlerini anlatmak ve Berlin Hatıralarına bu bağlamda yeni bir katkı yapmak amacıyla kaleme alındı.

¹ Din, felsefe, edebiyat, hukuk, ilim, siyaset, içtimaiyat ve Müslümanların ahvalinden bahseden ve haftalık yayımlanan Sebilürreşad dergisinin ilk yedi cildi (182 sayı) Sırat-ı Müstakim adıyla çıkmıştır. Bundan sonra derginin, Sırat-ı Müstakim olan adı, 24 Şubat 1912’de 183. sayıdan itibaren Sebilürreşad olarak değiştirilmiş ve başlangıçtan beri derginin sorumlu müdürlük görevini yürüten Eşref Edib derginin sahipliğini de üstlenmiştir. Dergi, İslam dünyası ile haberleşmeyi sağla- mada da başarılı olmuş, Mısır, Hindistan, Balkanlar, Kuzey Afrika ve Müslüman Rusya’da çıkan yayın organlarını çok iyi takip etmiştir. Derginin buralara ulaştığı, gelen mektuplardan anlaşılacaktır. Ayrıca İslam dünyasının çeşitli bölgelerine geçici ve daimi muhabir gönderme/bulundurma derginin başarılı olduğu yeniliklerden biridir.15.“Sırat-ı Müstakim” mad- desı, Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, VIII. s.8.

Almanya'ya Davet

Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya ve Avusturya – Macaristan imparatorluğundan oluşan ittifak güçleri yanında yer alan Osmanlı Devleti, itilaf devletleri denilen başta İngiltere, Fransa, Rusya, İtalya ve Amerika Birleşik Devletleri ile savaşa girdi. Almanların İngiliz, Fransız ve Ruslardan aldıkları esirler arasında çok sayıda Müslüman esir bulunmaktaydı. Bu Müslüman esirlere iyi muamele yapıldığını görmeyen Osmanlı devletini ve İslam dünyasını memnun edeceğini düşünen Almanlar, esirlerin durumunu yakından görüp tüm dünyaya anlatacak bir heyetin Berlin'e gelmesini istediler.

İslam dünyasında etkili olan, o günlerin kamuoyunda sevilen şahsiyetlerin tespit edilmesi işinde İstanbul'daki Alman Konsolosunun katkısı istenir. Konsolos içinde Mehmet Âkif'in de bulunduğu isimleri belirler ve bu isimler Alman imparatoru tarafından esir kampının durumunu incelemek üzere Almanya'ya davet edilir. Osmanlı coğrafyasında ve İslam dünyasında tanınan, eserleri ve icraatları ile haklı bir itibar sahibi olan şahıslar arasında Mehmet Âkif Ersoy, Abdülaziz Çavuş, Abdürreşit İbrahim, Şeyh Salih Et-Tunusi, Halim Sabit, Alimcan İdris gibi önemli şahsiyetler vardır. Bu şahıslar Almanya'nın şark siyaseti gereği Berlin'e davet edilirler. Bu kişilerden bir kısmı Teşkilat-ı Mahsusa tarafından görevlendirilir. İlk görevliler Sebilürreşat gazetesi başmuharriri sevilen İslam şairi Mehmet Âkif Ersoy ve Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesinin tanınmış şahsiyeti Şeyh Salih Et-Tunusi'dir.

Berlin Günleri

Müslüman ülkelerden Berlin'e davet edilen kişilerden önemli beklentiler vardı. Almanya müttefiki olan Osmanlı Devleti üzerinden tüm İslam dünyasının gönlünü almayı ve o taraflarda etkin olmayı amaçlıyordu. Sömürge durumundaki Müslümanların buldukları yerlerde özgürlük mücadelesine girmesi her bakımdan Almanların işini kolaylaştırıyordu. Bu yerlerdeki isyanlar Fransızları, İngilizleri ve Rusları yeni bir alana yönlendirecek böylece düşmanın kuvveti bölünmüş olacaktı. Bu sebeple Müslümanların bilinçlendirilmesini amaçlayan propaganda çalışmalarına ağırlık verilmiş, İslam dünyasının

sevilen simaları Berlin'e davet edilmiştir. Bu kişiler vasıtasıyla esir kampındaki Müslümanlara hitabeler veriliyor kendi dillerinde çıkartılan gazetelerle bilgilendiriliyorlardı.

Wünsdorf'ta bulunan HİLLAL (Halbmondlager) esir kampındaki Müslüman savaş esirlerini bilgilendirmek için çıkartılan CİHAD isimli gazete. Gazete Arapça, Almanca, Türkçe (Tatarca) dillerinde yayınlanmaktadır. Başlığın sağında ve solunda "Allah yolunda öldürülenlere "ölüler" demeyin. Hayır, onlar diridirler. (Bakara suresi, 154) ayeti ve Hz. Muhammed'in " Cennet, kılıçların gölgesi altındadır" hadisi yer almaktadır.

İslam dünyasına yönelik olarak da Berlin'de Dışişleri Bakanlığı bünyesinde oluşturulan Şark İstihbarat Birimi (Nachrichtenstelle für den Orient/ NfO) ağırlık sömürge ülkeleri olmak üzere dünya Müslümanlarını Alman-Osmanlı ittifakı lehine kazanmayı hedefliyordu. Bu birimde Almanların İslam dünyasını çok iyi tanıyan şarkiyatçıları yanında İslam dünyasının güvenilir şahsiyetleri de yazıları ve konuşmaları ile faaliyetlere katılıyorlardı.²

Alman belgelerinde oluşturulacak şark basın grubu içinde Âkif'in adı yer almaktadır. Ancak "Sessiz yaşadım kim beni nerden bilecektir" diyen Âkif mizacı gereği önde olmayı ünlü olmayı, isminden söz edilmesini sevmemiştir. Berlin dönüşü arkadaşlarına anlattıklarından hareketle Berlin'deki faaliyetleri hakkında malumat sahibi olunmaktadır. Berlin'de Alman şarkiyatçılarla görüşür. Propaganda işlerini organize eden yetkililerle tanışır. Onu asıl düşündüren Almanya'nın hayalleri değil, o sırada tüm şiddetiyle devam eden Çanakkale'deki muharebelerdir. Berlin hatıralarının son kısımları Çanakkale muharebelerinin endişesi sebebiyle kaleme alınmıştır.

Almanya'ya Alman Dışişleri Bakanlığı temsilcisinin delaletiyle giden Mehmet Âkif ve Şeyh Salih Et-Tunusi Berlin'de meşhur Brandenburg kapısının yanında tarihi bir otelde Almanya'nın şeref konuğu olarak misafir edilirler. Ortam çok değişiktir ve Âkif Almanya'yı ilk defa bu kadar yakından tanımaktadır. Kaldığı otel başta olmak üzere Berlin'in insanı hayran bırakan gelişmişliğini şiirine yansıtır. Âkif'in Adlon Otel'le ilgili düşünceleri hayranlık derecesinde olumludur. Bu otelle bizdekileri karşılaştırırken Berlin'deki otelin özelliklerini de yakalarız. Mevsimlerden kıştır. Âkif, Kasım sonlarından Mart sonlarına kadar Berlin'dedir. Her şeyde olduğu gibi oteller de bir seviyenin işaretidir. Berlin Hatıraları'nda yer alan otelle ilgili şiir şöyle başlar:

*Meğer oteller olurmuş saray kadar ma'mr:
Adam girer de yaşarmış içinde, mest-i fuzr: Beş
altı yüz odanın her birinde puflla yatak... Nas.b
olursa eğer, hiç düşünme yatmana bak! Sokakta
kar yağa dursun, odanda fasl-ı bahır, Dışarda
leyle-i yeld., içerde nısf-ı nehr!*

*Hay.t-ı n.runu tem.d edip her v.ze, Fez.da
nescediyor bir sab.h-ı p.k.ze, Hlav.yı kızdırarak
hissohunmayan bir ocak; İlk ilk geziyor, her
tarafı aynı sıcak.*

Gürül gürül akıyor çeşmeler, temiz mi temiz;

Soğuk da isteseniz var, sıcak da isteseniz.

*Gıcar gıcar ötiyor ortalık titizlikten, Sanırsınız ki
zem.ninde olmamış gezinen.*

*Ne kefile var o müb.rek döşekte fiç, ne pire;
Kaşınma hissi muattal bu i' tib.ra göre!..*

*Unuttum ismini... Bir sırnaşık böcek vardı...
Çıkar duvarlara, yastık budur, der atları. Ezince
bir koku peyd. olurdu çokça, iti... Bilirsiniz a
canım... Neydi? Neydi? Tahtabiti!*

*O hemşerim, sanurum, çoktan inmemiş buraya,
Bucak bucak aradım, olsa rast gelirdim ya! ³*

² Alman tarihçi Gerhard Höpp. I.Dünya Savaşı'nda Almanya'daki Müslüman esirler üzerine yazdığı kitapta Âkif'e ilişkin olarak yalnızca "Şark İstihbarat Birimi" tarafından Müslüman esirlere yönelik propaganda için çıkartılan farklı dillerdeki El Cihad adlı gazetenin Türkçe redaksiyonundan sorumlu olmak üzere Âkif'in Berlin'e geldiği bilgisine yer vermiştir. Kadir Kon, Birinci Dünya Savaşında Mehmet Akif'in Almanya Seyahati, s.5 www.academia.edu/...

³ Safahat, Mehmet Akif Ersoy, Berlin Hatıraları, Akçağ yayınları Ankara 1997 s.304 -305

Mehmet Akif'in Kaiser II. Wilhelm'in misafiri olarak kaldığı daha sonra çok lüks diye ayrıldığı Adlon Otel.

Adlon Otel'in Bugünkü Hali

Wünsdorf Ziyaretleri

Safahat'ın Beşinci kitabındaki Berlin Hatıraları adlı şiirin yazılışına ilham kaynağı olan önemli yerlerden biri de Berlin yakınlarında bulunan Wünsdorf'taki esir kampıdır. Doğu ve Batı'nın gelişmişlik ve kalkınma ile ilgili durumu Berlin şehri gözlemlenerek verilmiştir. İslam dünyasından insan manzaraları ise esir kampı gözlemlerinden hareketle yazılmıştır. Tamamı Müslüman ülkelerden toplanıp Rus, İngiliz ve Fransız'ların Almanlara karşı savaşmak üzere cephenin önüne yerleştirdikleri bu insanlar, kendilerine yapılan bir propaganda ile büyük bir fedakârlık örneği göstererek hayatları ve özgürlükleri pahasına savaşıyorlardı. Cahil ve yoksul bıraktıkları bu insanları **"Almanlar İstanbul'u işgal etti. Halifenizi esir aldı. Biz halifenizi kurtarmak için savaşıyoruz. Bu Savaş halifenizi kurtarma savaşıdır"** diye kandırılmışlar ölüme göndermişlerdir. Osmanlı'nın gönderdiği heyet Wünsdorf'taki Müslüman esirlere, savaşın kim ile kimler arasında olduğunu anlatacak, gerçeğin

bilinmesini sağlayacaktı. Âkif bu görevle Zaman zaman Wünsdorf'a gidiyor, orada Alman-Osmanlı ittifakının dostluk nişanesi olarak yaptırılan camide⁴ Müslüman esirlere güvenilir bir ağızdan gerçeği anlatıyordu.

Esir kampı izlenimleri Âkif'i çok etkiler. Berlin'deki bir kahvede savaşta ölen çocuğuna ağlayan bir anneye hak verirken Âkif, esir kampında gördüğü manzaranın tesirindedir. Afrika'dan ve Asya'dan toplanıp efendileri tarafından cephenin önüne sürülen, sonra da esir düşüp Almanların Hilal^{5*} adını verdikleri kampta toplanan Müslümanlar için bakınız ne diyor:

*Hesaba katmıyorum şimdilik bizim yakada
Sönen ocakları; lakin zavallı Afrika'da
Yüz elli bin kadının tütmüyor bugün bacası. Ne
körpe oğlu denilmiş, ne ihtiyar kocası, Tutup
tutup getirilmiş Fransız askerine.
Siperlik etmek için saff-ı harbin önlerine⁶*

“

Berlin Hatıraları'nda cehaletin ve hürriyetsizliğin yol açtığı esaret anlatılır. Esir kampındaki bu Müslümanlar cahil bırakılmamış olsalardı bu kadar kolay kandırılıp cepheye sürülemezdi. Efendileri önce bu insanların özgürlüklerini almışlar, sonra cahil bırakıp kendi emellerine uygun hale getirmişler, zamanı gelince de cephenin önüne sürmüşlerdir. Âkif Safahat'ta “cehalet denilen yüz karasından” kurtulmayı bu sebeple sık sık dile getirir.

”

Wünsdorf'ta tel örgülerin arkasında hürriyete kavuşacakları günü bekleyen Müslüman esirler

Âkif Berlin'de bulunduğu zaman içinde bu esirlerin bilgilendirilmesi için çalıştı. Esirleri bilgilendirmek için çıkartılan Cihad adlı gazetesinin yayınlarına katkı yapmaya çalıştı. Esirlerden her biri aldatılmış olmanın acısını yaşadı. Savaşın mahiyetini öğrenenler saf değiştirdi. Onlardan oluşturulan Asya Taburu bu sefer kendi davası adına Suriye cephesine gönderildi. Sunulan her türlü imkâna rağmen savaş şartlarında esir kampında hayat zordur. Birçok esir hastalıktan ölür. Kamp yakınında arazinin biraz yüksek sayılan bir yeri esirlerin mezarlık sahası olur. Bugün hala mevcut olan mezarlığın bir kısmı düzenlenerek ülkelerinden uzaklarda ölmek zorunda kalan bu mazlumların hatıraları yaşatılmıştır.

Wünsdorf'taki cami in ve kampın genel görünüşü

⁴ Wünsdorf'da Müslüman esirler için yaptırılan bu cami, 68 m genişliğinde ve 12 m yüksekliğinde kırmızı beyaz renkli ah- şaptan inşa edilmiştir. 23 m yüksekliğinde bir minaresi vardır. Cami, Berlin'de bütün ileri gelenlerin katıldığı bir törenle, 1915 de zamanın Berlin Büyükelçisi İbrahim Hakkı Paşa tarafından açılmıştır.

⁵ Kaynaklarda bu kampın adı Almanca "Halbmondlager"(Hilal) olarak geçmektedir

⁶ Safahat, Mehmet Akif Ersoy, Berlin Hatıraları, Akçağ yayınları Ankara 1997, s.311

Berlin'e 45 km mesafedeki Wunsdorf'ta Hilal adlı esir kampında Müslüman esirler için 1915 yılında yaptırılan ve 1933 yılında yıktırılan Cami ve önünde Müslüman esirler.

Wunsdorf'ta Hilal adlı esir kampında Müslüman esirler için 1915 yılında yaptırılan camii, ziyaretçilerin yoğun isteği üzerine 2012 yılında yaptırılan ve aynı yerdeki müzede (Garnizon müseum) sergilenen maketi.

“

Sömürge yarışları sebebiyle işgaller ve insana zulüm 19. asrın en acı olayıdır. Asya bu paylaşımında İngiliz'e ve Rus'a düşmüştür. Orta Asya'da Ruslar, güneyde İngilizler bir başkasının kanını emmektedirler. Akif'in deyiimiyle 'bizim yaka' o sıralar böylesine hazin bir paylaşımı yaşamaktadır. Âkif'i üzen her tarafta Müslümanların ezilmesidir. Fransız eline düşmüş Afrikalı Müslümanlardan başka, Koca Asya kıtasının güneyinden İngiliz esaretindeki genel adıyla Hindistan Müslümanları, Orta Asya ve kuzeyinden Rus esaretindeki Müslümanları efendisinin düşmanı ile çarpışmak için ölüme gönderilmişlerdir. Berlin Hatıraları'nda bu acı şöyle anlatılır:

”

Biraz da geçmeyi ister misin bizim yakaya? Al işte bir günü m.temsiz olmayan Asya! Zamn-ı rüşdünü andıkça ağlasun dursun, İki vesyeti altında İngiliz'le Rus'un.

Sülük benizli vas.ler ne emdiler kanunu, Mec.li kalmadı artık çıkardılar canını! Zavallı yerliyi kılık zaman zaman kemirir

Bu, kan tükürmeye baksın... O, muttasıl semirir!

.....

Damarlarındaki son damlanın gelir sırası... Kî saklı durmayacak, ister istemez akacak Gidip efendisinin düşmanıya çarpışarak.⁷

Meşhür im Halbmondlager Wunsdorf — Mosquée dans le camp du Croissant à Wunsdorf —
Mosk in Mahometan camp Wunsdorf — Mezquita en el campamento de la „Media
Luna“ en Wunsdorf — Мечеть в „Лагерь „Полумьсяна“ съ Вунсдорфъ.

Wunsdorf Camii'nin Bir Çizimi

⁷ A.g.e. s.312

⁸ A.g.e. s.323

Berlin'den Ayrılış

Mehmet Âkif Berlin'de kaldığı günlerde, Çanakkale Savaşları bütün dehşetiyle devam ediyordu. Savaşın durumu her an merakını çekiyor sık sık son durumu öğrenmeye çalışıyordu. Çanakkale'nin kaybedilmesi Osmanlının bitmesi demekti. Bunu bildiği için savaşın seyrini Berlin'deki Askeri Ataşemiz Ömer Lütfi Bey'e soruyor "Çanakkale ne olacak?" diyordu. Uzakta olmasına rağmen akli Çanakkale'deydi. Her türlü teknik imkanla Çanakkale'ye saldıran güçler, galip gelerek hilâlin hakimiyetine son vermişler miydi? Berlin Hatıralarında endişesini şöyle belirtir:

*Silindi gitti Hül'ün şu anda belki izi,
Zavallı Marmara'nın şerha şerha bağrundan!
Bir İngiliz bezidir, belki, şimdi dalgalanan Bizim
Çanakkale f.k-ı trum.rında,
O dr-ı Saltanat'ın b.b-ı şerm-s.rında!*

..

*Uzakta olmama rağmen civr-ı z.rından, Civr-um
inliyör vaz-ı intiz.rından!⁸*

Tarih yaşanmış zamanların hikâyesidir. Tarih yazmak büyük insanların ve milletlerin işidir. Geçmişte yaşananlar gelecek için bir rehberdir. Geçmişini bilemeyen, insanını ve insanının hasletlerini tanımayan, geleceğe emin adımlarla gidemez. Gelecek nesillere atalarını tanıtmak şimdikilerin görevidir. Bu görevin yapılmaması ağaçların köklerinin kurutulması demektir. Köksüz ağaç nedir ki? Kökü olmayan nesiller... Millet için en büyük öksüzlük köksüzlüktür. Kendini tanımadan var olmak mümkün değildir. Bizlere bir vatan bırakan aziz şehitlerimizin manevi hatırasına saygı, onlara layık nesiller yetiştirmekle mümkün olacaktır.

“

Milletin değerlerini bilmeden onun adına söz söylemek zordur. Tanımadığın bir nesneyi nasıl anlatacaksın? Milletini tanıyan değerlerini bilen sanatçılar ve nesiller gelecek günlerin teminatıdır. Birçok Müslüman vatanları için şehit oldu, bir kısmı da kara talihinin sonucu düştüğü sömürgeciler elinde memleketinden çok uzaklarda efendilerinin aldatmasıyla sürüldükleri cephelerde vatanlarını göremeden göçüp gittiler.

”

Berlin'de tarihe yolculuk yapmak için önemli bir yer var: Wünsdorf. Bu yerden Çanakkale savaşlarını ve Birinci dünya savaşının hatıralarını yâd etmek mümkün. Çanakkale Muharebeleri olurken Berlin'de görevli olarak bulunan Mehmet Akif, Berlin'e yaklaşık elli kilometre uzaklıktaki Wünsdorf'ta Müslüman esirlerin toplandığı "Hilal" kampında konuşmalar yapıyor, Berlin Askeri ataşesi Ömer Lütfi Bey'den her gün Çanakkale savaşlarının son durumunu öğrenmeye çalışıyordu. Berlin'de bulunan ecdat torunlarının bir Çanakkale'si de Wünsdorf'tur.

Atalarımız görevlerini yapıp gittiler. Onların fedakarlıklarını anmak, yapılanlar ile öğrenmek, yeni nesiller olarak elbette hakkımız. Ancak bir de sorumluluğumuz var: Geçmiş hatırlayıp milli ruhu diri tutarak bulunduğumuz yerde ve yaptığımız işte en iyi olmaya çalışmak atalara layık olmanın gereğidir.

Bu sebeple;

Yeni nesillerin tarih bilinci kazanmaları için Mehmet Akif ve Wünsdorf üzerinden bir çalışma yapılması gerekmektedir. Bugün dünyada etkin olamaya çalışan devletlerin sömürgeci geçmişlerinin bilinmesi, dünya Müslümanlarından binlerce mazlum insanın onlar elinden çektiklerinin hatırlanması bu çalışma ile olacaktır.

Osmanlı-Alman ittifakı ile başlayan Türkiye-Almanya ilişkilerinin tarihi temellerini anarak ve yaşatarak, Almanya'daki Türklerin ve diğer dünya Müslümanlarının bu tarihi mirastan yararlanmaları mümkündür.

“

Bu çalışmalarla Wünsdorf'ta yetkililerle görüşerek vaktiyle esir Müslümanlar için yapılan camiın yerine o günlerin hatırası adına aynı yerde veya orada yaşayan Müslümanların isteğine göre yeniden aynı özellikte bir camiın yapılması sağlanabilir. Halen orada yaşayan ve ibadet edecek bir yerleri olmayan Müslümanlar da bu vesile ile bir camiye kavuşurlar.

”

Mehmet Âkif Ersoy'un Almanya Günlerinin Edebî Eserleri Üzerindeki Tesiri

Hüseyin Taş
Abant İzzet Baysal Üniversitesi

Mehmet Âkif ve Edebî Kişiliği

Mehmet Âkif Ersoy, Meşrutiyet ve Cumhuriyet döneminin değerli şahsiyetlerinden biridir. Ülkemizin en sıkıntılı zamanlarında doğan ve Cumhuriyetle yeniden dirilişe şahit olan Mehmet Âkif, ülkenin hemen her meselesinde zihin yormuş ve çözümler ortaya koymuştur. Mehmet Âkif Ersoy, şiirleriyle içinde bulunduğu toplumun sıkıntılarını, meselelerini dile getirmiş ve bu meselelere bir toplum bilimci gibi çözümler üretmiştir. O, Nurettin Topçu'nun şu cümleler ile tarif ettiği büyük adamdır.

“Büyük adam, eseriyle hayatını birleştiren adamdır. Biz onda şu vasıfları arıyoruz: Önce bütün ömründe aynı kanaatin, aynı imanun sahibi olan adamdır. Devirlere, zaruretlere, cemiyetlere göre değişmez, muhitine uymaz; muhiti kendine uydurur, uydurmazsa çarpışır. Cemiyetten daha kuvvetlidir; cemiyeti sürükleyicidir”¹

Mehmet Âkif Ersoy, Safahat'a aldığı şiirlerinde, Sırat-ı Müstakim ve Sebilü'r-Reşat'taki makalelerinde çağdaşlarından farklı bir sanat anlayışı sergiler. Edebiyatı toplumsal ve ahlaki yararlar sağlayan bir araç olarak gören Âkif, içinde yaşadığı toplumun dertleriyle ilgilenir, bunları yazı ve şiirlerinde dile getirir, daha da önemlisi uygun çözümler üreten bir düşünür olarak karşımıza çıkar. Bundan dolayıdır ki Sezai Karakoç onun için; “Türk edebiyatında Âkif kadar hayatı şiire, şiiri hayata sokmuş ikinci bir şair yoktur.” der.

Mehmet Âkif'le ilgili birçok kitap, makale, bilimsel araştırma ve çalışma yapılmıştır.² Bütün bu çalışmalarda Mehmet Âkif ile ilgili ortak kanaati ³

Mithat Cemal Kuntay'ın dilinden şu şekilde özetler:

“kif in hayatını ve ahlakını oluşturan en önemli unsur, “kendi kendisi” olmaktır. Bu O'nun bütün hayatını yönlendiren bir ilkedir. İmanında, sanatında, yaşantısında, kendi adına ve toplum adına konuşurken hep aynı insandır ve neyse odur.

“Bir başkasına benzemek, ödünç alınmış hüviyetlerle ortaya çıkmak, olduğundan fazla görünmek ve söylediği ile yaptığı arasında bir uyumsuzluk, düşünce, duyarlık ve imanımla ters düşmek O'nun hiçbir şekilde katlanamayacağı bir düşkünlüktür. Bu ilkeli kişilik .kifi bir erdem anıtı haline getirir. Akif yanılmış olabilir, yanlış yapmış olabilir, ama asla tutarsız ve samimiyezsiz olmamıştır. O'nun için verilmiş bir sözün, kurulmuş bir dostluğun, bağlanmış bir imanun, sahip olduğu vatanın bedeli hayattır. Akif, hayatı pahasına sever, hayatı pahasına bağlanır, hayatı pahasına inanır ve verdiği sözü hayatı pahasına verir.”

¹ Topçu, Nurettin; Mehmet Âkif, Dergâh Yayınları, İstanbul 2013, s.19

² Topçu, 2013, Okay, 1998, Kabaklı, 2006, Vakkasoğlu, 2001, Cündioğlu, 2010, Hekimoğlu, 2010, Yetiş, 1992, Yetiş, 2006, Şen, 2008, Ersoy, 2010, Çağlar, 2010, Erdoğan, 2011, Çetin, 2011

³ Timur, Kemal, Mithat Cemal Kuntay'ın Gözüyle Mehmet Âkif, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 11, sayfa 53-78, Yıl 2014, s. 76

Mehmet Âkif'in Berlin Seyahati ve Eserlerindeki Yansıması

Güçlü kalemi ile yaşadığı dönemi tüm yönleriyle eserlerine tesir ettiren Mehmet Âkif, aynı zamanda yaşadığı coğrafyada üzerine çeşitli görevler almayı da bilmiştir. O bu önemli görevlerinden birisi için Berlin'e gider. Onun Berlin'de üstlendiği görev çok dikkat çekicidir. 1914 yılı ortalarına doğru, savaşta müttefikimiz olan Almanya, savaş sırasında İngiliz, Fransız ve Rus ordularından çok sayıda esir alır. Aldığı bu esirler arasında Müslümanlar olduğunu fark eder ve bu esirleri ayrı kamplarda toplar. Bu kamptaki Müslüman esirlere çok iyi davranan Almanya bu Müslüman esirlerin ibadet etmesi için çok kısa sürede bir câmi bile inşa eder.

Mehmet Âkif, şiirlerinde hayatın gerçek ve hatta acımasız yönünü gözler önüne serer. Şiirlerine konu olan insanlar ve olaylar gerçektir. Görüp şahit olduğu olayları, kişileri bütün gerçeklikleriyle anlatır, tasvir eder. Âkif'in tabiattaki gerçekliği olduğu gibi yansıtmak gerektiğine inanmaktadır. Akif, şiir ve gerçeklik ilişkisi hakkındaki düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir:

*"Ben şiirde hay,le dalmam. Ben basit şeylerden bahsederim. Mesela bu taş, ona taş derim, hâcer-i sem,vi demem. Bu tahta, ona tahta derim, taht demem. Eşyanın hakikatlerini hay,l kuvvetleri ile değiştirip başka bir şekle koymam. Her şeyi olduğu gibi görür, görüldüğü gibi tasvir ederim."*⁴

Mithat Cemal Kuntay Mehmet Âkif'in şiirdeki güçlü anlatımı ile ilgili şöyle der:

*"Akif, aruzun Mimar Sinan'dır. Sinan'ın şehzade Camii, çıraklık; Süleymaniye kalfalık; Selimiye ustalık eseri olduğu gibi Akif'in de birinci safahat, kendi sanatında yola çıkması; ikinciden beşinciye kadar olan Safahat, kendi sanatında yürümesi; altıncı Safahat, sanatının dağ başına varmasıdır."*⁵

Almanlar, Müslümanların önderi olan Osmanlılardan bu esirlere karşı takındığı olumlu tavrı göstermek için bir heyeti Almanya'ya göndermesini ister. Böylece, Almanya Halifenin en kötü koşullarda bile Müslümanlarla birlikte olduğunu göstermiş olacaktır. Osmanlı Devleti de Müslümanların birlik ve beraberliği adına Berlin'e bir heyet göndermeyi kabul eder. Berlin'e gidecek olan heyet, o zaman Osmanlının haber alma ve casusluk örgütü olan Teşkilât-ı Mahsusa tarafından seçilir. Teşkilâtı Mahsusa, Tunuslu Salih'le, Âkif'i Berlin'e göndermiştir. Mehmet Âkif, yaptığı görevin kutsiyetine inanarak Berlin'e gitmiştir. Almanlar tarafından itilaf ordularından esir alınmış binlerce Müslüman vardır. Âkif, binlerce kardeşine doğruları anlatmak için Berlin'dedir.

Mithat Cemal Kuntay Mehmet Âkif'le dostluklarını ve yaşadıklarını anlattığı "Mehmet Âkif" adlı eserinde bu yolculuğun siyasi neticesini bilmeyorum der; ancak Âkif'in, bu seyahatten yedi şeyle döndüğünü söyler:

Bir nükteyle, bir manzumeyle, bir hayretle, bir ıstırapla, bir de üç mütalaayla. Nükte şudur: "Berlin'de ne var, ne oluyoruz? dedim.

Akif: Ne olacağız, dedi; Berlin'e gittim, elçimiz Kur'an'a tefsir yazıyor. İstanbul'a geldim, Fatih'te hocalarımız siyaset konuşuyor, ne olacağız, artık anlarsın...

⁴ Gökçek, Fazıl, Mehmet Akif'in Şiir Dünyası, Dergâh Yayınları, İstanbul 2005, s. 54

⁵ Kuntay, Mithat Cemal, Mehmet Akif, Timaş Yayınları, İstanbul 2001, s.360

Manzume şudur: Berlin hatıraları.

Hayret ise şudur: Fala inanmayan kif'in, Berlin'de, bir falcı kadın eline bakıyor. Yakında İstanbul'dan taçlı bir mektup alacaksın" diyordu. Ve birkaç gün sonra, Berlin'de, Akife hiç beklemediği halde, İstanbul'daki Abdülmecit'ten tepesi hanedan armalı bir mektup geliyordu. Akif bu falcı kadını hatırladıkça: "Nostradamus"ün kadını! derdi.

İstrap da şudur: Yahudi, Almanya'da da, karşına çıktı. Banka, borsa, piyasa, kitap, mektep, musiki, her şey Yahudi'nin elinde.

*Üç mütalaasına gelince: Almanların üç şeyi berbattı: Yemekleri, siyasetleri, müstehrikleri (Doğu Bilimcileri) ."*⁶

Mehmet Âkif Sırat-ı Müstakim'de yayımlanan "Edebiyat Bahisleri" isimli bir makalesinde o dönemde halkımızın Doğu ve Batı'ya bakış açısını şöyle ifade eder:

*"Memleketimizde iki sınıf halk görüyoruz: Ne varsa Şark'ta vardır, Garb'a doğru açılan pencereleri kapamalıyız, diyenler. Ne varsa Garp'ta vardır. Har.m-i ilemizi bile Garplılara açık bulundurmamız, iddiasına kadar varanlar. Bana öyle geliyor ki, ne varsa Şark'ta vardır, diyenler, yalnız Garb'ı değil, Şark'ı da bilmiyorlar, nitekim ne varsa Garp'ta vardır, davasını ileri sürenler, yalnız Şark'ı değil Garb'ı da tanımıyorlar."*⁷

Halkın bu bakış açısı içerisinde Mehmet Âkif eğitimi ve aldığı görevler neticesi doğu ve batıyı tanımada şanslı bir düşünürdür.

Onun bu şansı yaptığı gezilerin ve bu gezilerdeki gözlemlerin onun düşünce dünyasına derin etkisinde saklıdır. Teşkilat-ı Mahsusa'ya katılımı ve bu gizli örgüt içindeki çalışmaları, ona gözlem ve bilgi birikimi açısından çok şey kazandırmıştır.

O, laik-modern veterinerlik eğitimi gereği, iyi bir gözlemcidir ve gezdiği yerleri bir bilim insanı edasıyla incelemektedir.⁸

Onun bu gözlem gücü şiirine realist bir söylemle yansımıştır. O, yoğun toplumcu öğeler taşıyan şiirsel söylemiyle ilgili şu açıklamayı yapmaktadır:

"Hayır, hayı ile yoktur benim alışverişim... İnan ki: Her ne demişsem görüp de söylemişim. Şudur cihanda benim en beğendiğim meslek: Sözüm odun gibi olsun; hakikat olsun tek!"

Akif'in bu yönü, onu Doğu ve Batı uygarlığına ilişkin bir sosyolog gibi özgün gerçekçi betimlemeler yapmaya itmiştir. Onun seyahatleri ve bu sırada gözlemedikleri ve bizzat yaşadıkları gerek Doğu gerekse Batı uygarlığının ne olduğuna ilişkin ona ilk elden gözlemsel veriler sunmuştur. Bu veriler "Berlin Hatıraları" şiirini ortaya çıkarmıştır. Bu şiire her ne kadar şair "Hatıra" ismini vermiş olsa da "seyahatname" kavramı birçok yönden bu şiire karşılık gelebilir. Çünkü hatıra yaşanılanların sonradan kaleme alınmasıdır. Mehmet Akif ise bu şiirde yaptığı gerçek bir gezinin izlenimlerini okuyucuya aktarmıştır.⁹ Şair bu şiirde seyahatnamelerin önemli bir özelliği olarak Berlin'de ve İstanbul'da gözlediklerinin bir karşılaştırmasını yapar. Berlin'de ve İstanbul'da otelleri, trenleri, sokakları karşılıklı olarak aktarır. Aktardıkları çoğu kere basit gözlemler değil, o gözlemlerde görünen dünya görüşü ve hayat felsefesidir.

Geçende haylice kar yağdı Berlin'in içine; Bıak bıak olacakken takır takırdı yine!

Mer.k edip soruwerdim, "burakmayız" dediler!

-Burakmayın, güzel amma yağar durursa eğer?

"Burakmayız!" sözü aynen tekerrür etmez mi?

Evet, bu sözde nüm.y.n heriflerin azmi.

Bizim diy.ra biraz kar düşünce zor kalkar.

Mahalle halkı nih.yet kalırsa pek muztar, Lodos

⁶ Kuntay, Mithat Cemal, Mehmet Akif, Timaş Yayınları, İstanbul 2001, s. 209-223 ve Akt, Timur, 2014: 63

⁷ Abdulkadiroğlu, Abdulkerim, " Mehmet Akif Ersoy'un Makaleleri" Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990, s. 116

⁸ Aydın, Hasan, Mehmet Akif Ersoy'un Uygarlık İmgesi: Doğu'nun ve Batı'nın Eleştirisinden 'Medeniyet-i Fâzıla'ya, Kelam Araştırmaları Dergisi, Sayı 10, Sayfa 45-80, Yıl 2012, s. 52

⁹ Uysal, Mehmet, Mehmet Akif'in Berlin Hatıraları'nda Batı(İl) İmgesi, 1.Uluslararası Mehmet Akif Sempozyumu, Burdur, 2008, s.539

du.sına çıkmak gerek... denir, çıkılır: Cen.b-ı Hak da lodos gönderir, fakat bıkılır. Çamur yığınları peyd. olur ki mühlüktür...

“Aman don olsa... “ deriz... Şüphe yok, temizliktir, Donun kırılması varmış, düşünme artık onu; Yağar; erir, buz olur... Neyse, yaz değil mi sonu?”¹⁰

Mehmet Âkif'in Berlin'de gözlemledikleri Batı uygarlığının gelişmiş bilimsel-teknolojik yüzünü görmesinin yanında Batı'nın İslam dünyasından nefretini görmesine katkı sağlamıştır.

Nedense duymadı Garb'ın o hisli vicd.nı, Hur.şu s.ne-i a's.n bu kanı!

Nedense, arşa kadar yükselen en.n-i beşer Sizin sem.lara akseyledikçe oldu fieder! Nedense, vahdet-i İslm'ı trum.r edeli, Büyük tanındı, mukaddes bilindi zulmün eli!

Bu şiir bir gerçeği ön plana çıkarmıştır. Batının bilim, teknik, sanat, edebiyat ve sanayi alanında Doğu karşısında ileri olması ve Âkif bu ileriliğe hayrandır; onu öve öve bitiremez.

Nüf.sunuz iki kat arttı, ilminiz on kat; Uçurdunuz yürüyen fenne taktınız da kanat.

Zem.ni satvetiniz tuttu, cevvi san'atiniz; Yarın müsafiharnızdır, bugün değilse, deniz. Terakkıy.tunuz artık yetiştirdi bir yere ki:

Ma'rif oldu um.mun gid.-yı müştereki. Hav.sunuz yazıyorken av.munuz okudu, Yazarların da okutmaktı, çünkü, maks.du. Unutmuyordu beyinler süzerken fki, Nas.b-i n.runu topraktan isteyen halkı.

Sem.ya çıkmak için yüksek olmalıydı zemin... Bu i'tilyı siz evvelce ettiniz te'min.

Nasılsa mektebiniz tıpkı öyle ma'bediniz. Ne çan sad.sı boğar san'atin ter.nesini, Ne susturur medeniyet bu furet sesini. Muhtiniz ne acib muht-i velveledir.

O, Berlin'de kaldığı oteli, İstanbul'un bitli, pireli, tahta kurulu otelleri ile karşılaştırır; yerden ısıtılmalı kalorifer sistemi, oteldeki aydınlatma sistemi, trenler, yollar, binalar adeta onu büyüler. Eğer uygarlık, bu maddî unsurlardan ibaret ise, Batı Doğu'dan çok ileridedir.

Meğer oteller olurmuş saray kadar ma'mr: Adam girer de yaşarmış içinde, mest-i fuzr: Beş altı yüz odanın her birinde pıfla yatak... Nas.b olursa eğer, hiç düşünme yatmana bak!

O nemli yorganı sallandırıp da pencereden! Yatak takımları ş.y.n-ı merhamet cidden: Kad.fe k.line geçmiş patiskadan yastık... Ne istif.le geçinmişes.b edin artık!

Benek benek yayılıp kefile intib.'tı, Benekli basmaya dönmüş o çarşafın suratı!

Âkif, bu Almanya gezisinde, Batı'nın Müslümanlara yönelik ön yargılarının nasıl bir şey olduğunu bütün çıplaklığıyla öğrenir. Bu ön yargıyı Almanya dönüşü yıllar sonra Kastamonu Nasrullah Camisinde verdiği bir vaazında şöyle ifade eder.

“Bilirsiniz ki, bizim Harbi Umumiye'ye girmemizden en çok müstefid olan bir millet varsa, o da Almanlardı.(...) Ortada bir vakıa var ki biz Almanlarla birlik olarak harbe girdik. Yüz binlerce şehit verdik. Yüz binlerce k.nüman söndü. Milyonlarca saman kaynadı gitti. Şimdi Almanlar için ne lazım geliyordu? Ne yapacaklardı? Şüphesiz bütün dünyanın, bütün dünyadaki milletlerin kendilerine il.n-ı harp ettikleri bir zamanda böyle yeg.ne müttetikleri olan

¹⁰ Kaynak olarak "Safahat, Haz. M. Ertuğrul Düzdağ" kullanılmıştır.

bizleri sinelerine basacaklar, bütün gazeteleriyle, bütün kitaplarıyla, bütün edipleriyle, bütün muharrirleriyle bizi alkış, teşekkür tufanlarına boğacaklardı. Heyhat! (...) Bu Umumi Harbin ilk senesinde ben bir vazife ile Berlin'e gitmişim, o aralık Almanya hükümeti bize dedi ki: Bizim Meclis-i Mebusan'ımızdaki bilhassa Katolik mebuslar kıyamet koparıyorlar. Almanlar gibi mütemeddin,(medeni) mütefennin bir millet nasıl oluyor da Müslümanlar gibi, Türkler gibi vahşilerle ittifak ediyorlar? Bu bizim için zül değil midir? diyorlar. Aman makale yazınız, eserler yazınız, biz onları Almancaya tercüme ettirelim. Ta ki Müslümanlığın da bir din, Müslümanların da insan olduğu bunların nazarında taayyün etsin! Almanya hükümeti haklı idi. Çünkü Alman milleti nazarında Müslümanlık vahşetten, Müslümanlar ise vahşiden başka bir şey değildi. Onların gazetecileri, romancıları, hele müsteşrik denilip de şark lisanlarına, şark ulmu funna, şark ahlak ve detlerine vakıf geçinen adamları men- sup oldukları milletin efk.rını asırlardan beri bizim aleyhimize o kadar müthiş bir surette zehirlemişlerdir ki, arada bir anlaşma, bir barışma husulüne imk.n yoktu. (...)Heriflerin taassubu yaman! Kökleşmiş birtakım kanaatler, hakkı görmelerine m.ni oluyor."11

Berlin'de gördüğü Avrupa, uzun süre Âkif'in düşüncelerine kılavuzluk edecek, 'Dönemin hâkim felsefesi pozitivist felsefenin etkisiyle, çevre şartlarının belirlediği insan anlayışından ziyade, çevresini, şartlarını değiştirmeye kabil, sürekli gelişme meyli olan' insan anlayışına ağırlık verecektir.¹²

Mehmet Akif bu insan anlayışını bizim karşımıza Safahat'ın altıncı kitabı olan "Asım" manzumesinde çıkartır. Mehmet Âkif, idealindeki gençliği "Âsım'ın Nesli" olarak niteler. Âsım, Mehmet Âkif'in ana hatlarını ayrıntılı biçimde çizdiği ideal bir gençlik simgesidir. Asım, vatanını, milletini, değerlerini ve tarihini seven, haksızlığa tahammülü olmayan, haykıran bir gençtir. Asım, azimli ve gayretlidir. O asla ümitsizliğe düşmez, onun hep bir emeli vardır ve bu emel için o araştırmacı olmalıdır.

Zulmü alkışlıyamam, zlimi asl. sevemem; Gelenin keyfi için geçmişe kalkıp sövemem... 'Biri ecd.duma saldırdı mı, hatt., boğarım...

*Boğamazsın ki
Hiç olmazsa yanından koğarım.
Üç buçuk soysuzun ardında zağarluk yapamam;
Hele hak n.muna haksızlığa ölsem tapamam.
Doğduğumdan beridir şıkım istikle,
'Bana hiç tasmalık etmiş değil altın lle Yumusak
başlı isem, kim dedi uysal koyunum Kesilir, belki,
fakat çekmeye gelmez boyunum. Kanayan bir
yara gördüm mü yanar t. ciğerim, Onu dindirnek
için kanca yerim, çifte yerim.
Adam aldırma da geç git, diyemem, aldırırım.
Çiğnerim, çiğnenirim, hakkı tutar kaldırırım.
Zlimin hasmıyım amma severim mazl.mu...
İrtic.in şu sizin lefçede ma'n.sı bu mu*

Manzumede çizilen Âsım karakteri bütün özelliklerini Türk-İslam sentezinden almış bir birey olarak karşımıza çıkar. Âsım, kendi çıkarları için değil, ülkesi, milleti, toplumun yararı için çalışır. Bu şaheser manzumenin final bölümünde Köse İmam Oğlu Asım'ın ülkedeki kötülüklerin sorumlusu olarak gördüğü Babıalî'yi basma teşebbüsüne engel olamayacağını anlayınca Âkif'ten yardım ister. Âkif Âsım'la konuşur ve bugün kendisinden beklenenin kaba kuvvet olmadığını, ilim tahsil etmek olduğunu söyler. Asım'ı ve arkadaşlarını yarım kalan tahsillerini

¹¹ Kara, İsmail;"Nasrullah Kürsüsünden Türk Milletine Hitap" Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi/Temel Metinler içinde, Gerçek Hayat, 2001, sayfa 307.

¹² Ünsal, Bostan; Fatma,"Mehmet Âkif Ersoy", Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, İslamcılık, İletişim Yayınları, İstanbul,2004: 76-77

tamamlamak üzere Berlin'e gönderir. Âkif'in Âsım'ı Berlin'e gönderme sebebi, Berlin kendisinin gidip gördüğü, gözlem ve tespitlerde bulunduğu yerdir. Âkif bu yolla batı medeniyetini bir ülke ve şehir boyutunda somutlaştırarak gençlere ilim öğrenmek amacıyla hedefi göstermektedir. Burada Âsım ve arkadaşlarının memleketin faydasına olacak ilmi kazanmalarını ister ve bunu şu mısralarıyla ifade eder:

*Bu cihetten, hani, hiç yulmasın, oğlum, gözünüz;
S.de Garb'ın, yalnız ilmine dönsün yüzünüz.
O çocuklarla beraber, gece gündüz, didinin;
Giden üç yüz senelik ilmi sık elden edinin.
Fen diy.rında sızan n.müten.h. pınarı,
Hem için hem getirin yurda o nfi' suları.
Aynı menba'ları ihy. için artık burada,
Kafanız işlesin, oğlum, kanal olsun arada*

Sonuç

Her milletin tarihinde, kendisini milletine adanmış, milletin varlığını sürdürmesi için çile ve ıstırap çekmiş, her zorluğa göğüs germiş, fedakârlıklara katlanmış, topluma en zayıf anında düşüncesi, ilmi, irfanı, fikirleri ve sanatı ile ışık tutmuş büyük insanlar, düşünürler, önderler ve sanatkârlar vardır. Bu kişiler geçmişin kültürünü günümüze ve geleceğe aktarmada birer kültür köprüsü görevi yürütürler. İşte bu özellikleri şahsında bütünleştiren toplumumuzun yetiştirdiği seçkin düşünürlerden birisi Mehmet Âkif'tir.

Mehmet Âkif gördüğü hiçbir şeye ilgisiz kalmamıştır. Olayların değişik yüzlerini eserine yansıtmıştır. Hayat tüm kademeleriyle onun şiirine girmiştir. Şiir kitabına“ yüz, dış yüz” anlamına gelen safha kelimesinin çoğulu olan “Safahat” ismini vermesi hayat ve sanat uyumunun da ifadesidir.¹³

Hayatı bu derece şiirlerine aksettiren şair kısa süre bulunduğu Berlin'de yaşadıkları ve gözlemlediklerini Berlin'de bulunduğu dönemde “Berlin Hatıraları” manzumesine ve döndükten sonra kaleme aldığı şiirlerine ve düzyazılarına Doğu ve Batı mukayesesi temelinde yansıtmıştır. Bu yansıma “Berlin Hatıraları” dışındaki eserlerinde çok açık değildir. Gözlem gücü çok yüksek olan ve hayatı eserlerine aksettiren Mehmet Âkif'in Almanya günleri ile ilgili sadece dost meclislerinde ve vaazlarında birkaç hususa değinmesi düşündürücüdür.

¹³ Elmas, Nazım; Mehmet Akif'in Şiir Estetiği, 1.Uluslararası Mehmet Akif Sempozyumu, Burdur, 2009: 608

Kaynaklar

1. Abdulkadiroğlu, Abdülkerim, " Mehmet Akif Ersoy'un Makaleleri" Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990 Aydın, Hasan, Mehmet Âkif Ersoy'un Uygarlık İmgesi: Doğu'nun ve Batı'nın Eleştirisinden 'Medeniyet-i Fâzıla'ya, Kelam Araştırmaları Dergisi, Sayı 10, Sayfa 45-80, Yıl 2012
2. Ayvazoğlu, Beşir, 1924 Bir Fotoğrafın Uzun Hikâyesi, Kapı Yayınları, İstanbul 2006. Ayvazoğlu, Beşir, İstiklal Marşı İstikbal Marşı 41 Dizede 41 Yorum, "Akif'in İrk Kavramı Nasıl Şekillendi?", Hat Yayınevi, İstanbul 2010.
3. Cündioğlu, Düccane, Bir Kur'an Şairi, Kapı Yayınları İstanbul 2010.
4. İstanbul 2010. Çetin, Nurullah, Mehmet Âkif'i Doğru Anlamak, Ferfir Yayınları, İstanbul 2011.
5. Elmas, Nazım, Mehmet Âkif'in Şiir Estetiği, 1.Uluslararası Mehmet Akif Sempozyumu, Burdur, 2009 Erdoğan, Aziz, Abide Şahsiyet Mehmet Akif Ersoy, Yağmur Yayınevi, İstanbul 2011.
6. Ersoy, Mehmet Akif, Safahat, Haz. M. Ertuğrul Düzdağ, İnkilap Yayınları, İstanbul 2003.
7. Ersoy, Emin Akif, Babam Mehmet Âkif İstiklal Harbi Hatıraları, Kurtuba Kitap Yayınları, İstanbul 2010. Gökçek, Fazıl, Mehmet Âkif'in Şiir Dünyası, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2005
8. Kabaklı, Ahmet, Mehmet Âkif, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul 2006.
9. Kara, İsmail, "Nasrullah Kürsüsünden Türk Milletine Hitap", Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi/ Temel
10. Metinler içinde, Gerçek Hayat, 2001
11. Kuntay, Mithat Cemal, Mehmet Âkif, Timaş Yayınları, İstanbul 2001.
12. Şen, Abdurrahman, Bir Destan Adam Mehmet Âkif Ersoy, Metropol Yayınları, İstanbul 2008.
13. Timur, Kemal, Mithat Cemal Kuntay'ın Gözüyle Mehmet Akif, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 11, sayfa 53-78, Yıl 2014.
14. Topçu, Nurettin, Mehmet Âkif, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2013.
15. Uysal, Mehmet, Mehmet Âkif'in Berlin Hatıralarında Batı(lı) İmgesi, 1.Uluslararası Mehmet Âkif Sempozyumu, Burdur, 2008
16. Ünsal Bostan, Fatma, "Mehmet Âkif Ersoy", Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, İslâmcılık, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.
17. Okay, Orhan, Mehmet Akif Bir Karakter Heykelinin Anatomisi, Akçağ Yayınları, Ankara 1998. Vakkasoğlu, Vehbi, Mehmet Akif, Nesil Yayınları, İstanbul 2001. Yetiş, Kazım, Mehmet Âkif'in Sanat-Edebiyat ve Fikir Dünya- sından Çizgiler, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1992.
18. Yetiş, Kazım, Bir Mustarip Mehmet Akif Ersoy, Akçağ Yayınları, Ankara 2006.

MEHMET ÂKİF ERSOY'UN MISIR GÜNLERİ VE MISIR'DA TÜRKÇE ÖĞRETİRKEN YAŞADIĞI ZORLUK

Necmettin ÖZMEN¹

Giriş

Mehmet Akif Ersoy, Osmanlı'nın iyice dağılmaya yüz tuttuğu 20. yüzyılın başından itibaren Türk milletine menfaatinin nerede olduğunu göstermeye çalışmıştır. Sırat-ı Müstakim ve Sebilü'r Reşat adlı dergilerdeki yazı ve şiirlerinde milletin faydasına olan işleri ve devletin yeniden toparlanması-ilerleme- si için her bir ferdin ne yapması gerektiğini anlatmıştır. 1911'de Trablusgarp Savaşı, 1912'de 1. Balkan Savaşı, 1913'te 11. Balkan Savaşı, 1914'te 1. Dünya Savaşı Mehmet Akif'in Türk milletini ikaz etmesine sebep olan diğer önemli olaylardır.

Mehmet Akif Çocukları ile Birlikte

¹ Tahsin Yıldırım, Milli Mücadele'de Mehmet Akif, Selis Kitaplar, İstanbul, 2007, s.300.

1918'de I. Dünya Savaşı sonunda imzalanan Sevr Anlaşmasıyla Osmanlı Devleti resmen yenilir ve toprakları galip ülkeler tarafından işgal edilir. Bin yıllık Türk topraklarının işgal edilmesiyle Mehmet Akif, İstanbul'da bir şey yapamayacağına kanaat getirir. Bir davet üzerine 10 Nisan 1920'de Anadolu'da başlayan Milli Mücadele'ye destek olmak için Ankara'ya gider. 1920 yılında Burdur mebusu seçilir ve böylece TBMM üyesi olur. 12 Mart 1921'de adeta Milli Mücadele destanı mahiyetindeki İstiklal Marşı başlıklı şiiri BMM tarafından milli marş olarak kabul edilir. Ankara'da Taceddin Dergahı'na yerleşen Mehmet Akif, Milli Mücadele boyunca Burdur, Eskişehir, Afyon, Konya, Kastamonu, vilayetleri ve bu vilayetlerin ilçelerini dolaşır.² Mehmet Akif, I. Meclisin feshinden sonra tekrar vekil adayı olmadığı/olamadığı için 1923 yılı mayıs ayı başında Eşref Edip'le İstanbul'a döner. Fakat bu sırada Mehmet Akif için bir sorun vardır. Hak ettiği halde ona emekli maaşı bağlanmadığı gibi emekli ikramiyesi de verilmemiştir.³ Üstüne üstlük devlet tarafından peşine hafiyeler takılıp adım adım izlettirilmeye başlanmıştır.⁴ Bu sebeple Türkiye'de rahat olamayacağını anlayan şair, Mısır'a gitmeye karar verir. Fahri Kutluay; Şefik Kolaylı'nın (Neyzen Tevfik'in kardeşi) Ankara Halkevi salonunda verdiği bir konferansta Mehmet Akif'in Mısır'a gidiş sebebini anlatırken şunları açıkladığını söyler:

"Bir cumartesi günü idi, yanında Prof. Fazlı Yegül de vardı. Yarın Mısır'a gideceğini ve arz-ı vedaa geldiğini söyledi. Çocuklarının tahsil ve terbiye çağı olduğunu, şimdi Mısır'a gitmekle çocuklarının tahsillerinin sekteye uğraması muhtemel bulunduğunu ileri sürerek, kararından vazgeçmesinde ısrar ettik. Akif büyük bir hüznün ve teessür içinde dedi ki: "Arkamda polis hafiyeleri gezdiriyorlar. Ben vatanını satmış ve memlekete ihanet etmiş adamlar gibi muamele görmeye tahammül edemiyorum ve işte bundan dolayı gidiyorum"⁵

“

Bu takip meselesi Mehmet Akif'i derinden sarsmış ve üzmüştür. Üstüne Cumhuriyetin ilanından sonra hükümetin yaptığı bazı devrimler Mehmet Akif'in hayal ettiği bir devlet veya düzenin kurulmayacağına olan inancını pekiştirmiştir. Zaten geçim sıkıntısı da yaşayan Mehmet Akif, 1925 yılı sonundan itibaren daha önce 1923 ve 1924 kışını geçirdiği Mısır'da temelli olarak kalmaya başlamıştır.

”

”

1. Mehmet Akif Mısır'da

Milli şair Mehmet Akif, Kahire'de (Hilvan) 1925 yılından 1929 yılı Aralık ayına kadar iş bulamaz, bu sebeple büyük bir geçim sıkıntısı çeker. Her geçen gün çilesine çile katılır. Tam da bu sıkıntılı günlerinde kendisine Abdülvehhab Azzâm tarafından bir teklif gelir. Teklif Mehmet Akif'in Mısır'daki hayatını değiştirir. Ömer Rıza Doğrul, Mehmet Akif'e bu teklifi sunan Abdülvehhab Azzam'ın kim olduğunu şöyle anlatır:

"Ölümünden dört beş sene evvelidi. Mısır'ın Vefd Partisi erkânından ve bugün Mısır'ın Bağdat, Tahran

² Tahsin Yıldırım, Milli Mücadele'de Mehmet Akif, Selis Kitaplar, İstanbul, 2007, s.300.

³ Muharrem Coşkun, Kod Adı: İrtica: 906, Gaziosmanpaşa Belediyesi Yayınları, İstanbul, 2014, s.28.

⁴ Tahsin Yıldırım, "Mehmet Âkif Ersoy'un Hayatı, Sanatı ve Edebî Kişiliği", (Ed. Turgay Anar) Bir İstiklâl Âşığı Me- hmet Âkif Ersoy: Hayatı, Sanatı, Fikirleri Üzerine Araştırma ve İncelemeler (içinde), DBY, İstanbul, 2011, s. 23-25.

⁵ Fahri Kutluay, "Aydınlatılan İki Mühim Sır", Sebülürreşad, 4. cilt, Sayı 99, s.375-376.

elçisi Abdurrahman Azzâm İstanbul'a gelmiş, burada nişanlanmıştı. Kendisinin yirmi beş seneden beri tanıyordum. Büyük harp senelerinin büyük bir kısmını İstanbul'da birlikte geçirmiştik. Aramızdaki bu eski hukuk dolayısıyla Abdurrahman Azzâm dört beş sene evvel İstanbul'a geldiği zaman beni ziyaret etmiş, Kuruçeşme'de oturduğu yalıya beni de davet etmişti.

Nureddin ile birlikte gittik. Orada Abdurrahman Azzâm'ın birader zadesi Abdülvehhab Azzâm ile tanıştık. Kendisi Mısır Üniversitesi Fariş Edebiyat müderrisi idi ve Câmîü'l Ezher'de yetişmişti. O gün eski siyasî dostumuzdan fazla yeni tanıdığımız bu kâmil üstatla konuştuk. Kendisi orada, üniversitede Türkçe okutmaya karar verdiklerini ve bu iş için salâhiyetli bir zat aradıklarını, fakat henüz bulamadıklarını anlattı; benden bu mevzu üzerine fikir sordu.

-Mehmet Akif bu işi yapamaz mı? dedim. - Mükemmel yapar.

- O halde niçin kendisinden istifade etmiyorsunuz.

- İmkânı var mı ki...

-Mehmet Akif Mısır'da yanı başınızda bulunuyor. Üstad-ı Azzâm Mısır'a döner dönmez Üstad'ı bulmuş, onu yeni Mısır Üniversitesi'nin edebiyat muhitine tanıtmış; bu muhit, Üstad'ın kıymetini anlamış ve Edebiyat Fakültesi hey'eti onu Türkçe edebiyat profesörlüğüne seçmişti. Merhum bu sâyede inzivadan kurtulmuş, yeni Mısır'ın münevverleriyle temas fırsatını bulmuş, kıymetli birkaç talebe yetiştirmeye muvaffak olmuştu." ⁶

Mehmet Akif'in Hilvan'daki Evi

Ömer Rıza Doğrul'un bu anlattıkları Mehmet Akif'in neredeyse bir tesadüf eseri Mısır Üniversitesi'nde iş bulduğunu, işe başladığını gösterir.⁷ Abdülvehhab Azzâm Mehmet Akif'i bilir ama onun Mısır'da olduğundan haberdar değildir. Fuat Günel İslam Ansiklopedisi'ne yazdığı Abdülvehhab Azzâm maddesinde Abdülvehhab Azzâm'a dair şu bilgilere yer verir:

“

"Küçük yaşta hafız oldu. Bir süre Ezher Üniversitesi'ne devam etti. Dahasonra Medresetü'l-kazai's-şer'iye'ye geçerek 1920 yılında buradan mezun oldu ve aynı okula hoca olarak tayin edildi. Bu sırada Kahire Üniversitesi'ne devam ederek 1923'te Edebiyat ve Felsefe Bölümü'nü bitirdi. Aynı yıl Londra'daki Mısır sefaretine imam olarak gönderildi. Burada görevliken Londra Üniversitesi Doğu Dilleri Bölümü'ne girdi. Farsça, Türkçe, Urduca öğrendi; 1928'de "Feridüddin Attar'a göre tasavvuf" konulu bir mastır çalışması yaptı. Mezun olduğu Kahire Üniversitesi'nde hocalık yapmak üzere Mısır'a döndü.

”

⁶ M. Ertuğrul Düzdağ, Mehmed Âkif Mısır Hayatı ve Kur'an Medî, Şule Yayınları, İstanbul, 2005, s.71-72.

⁷ Mahir İz, Yılların İzi adlı eserinde şöyle der: "Arap Birliği Sekreteri Abdurrahman Azzam Paşa ki o tarihte daha "paşa" olmamıştı, "Bey"di, İstanbul'a gelip Akif Bey ile görüşerek ona: "El-Câmiatü'l-Misriyye'de (Mısır Üniversitesi'nde) Türk Dili ve Edebiyatı derslerini okutmasını teklif etti" der (Mahir İz, Yılların İzi, Kitabevi, İstanbul, 1990, s. 143-144). Burada bir çelişki bulunmaktadır. Mahir İz daha İstanbul'da iken Mehmet Akif'e Abdurrahman Azzam'ın bu teklifte bulunduğunu söyler. Oysa Mehmet Akif 1925'ten sonra Türkiye'ye bir daha hiç gelmemiştir ve üstelik Mısır'da Türkçe öğretmeye 1929 yılında başlamıştır. Bu durumda Ömer Rıza Doğrul'un anlattıkları daha mantıklı görünmektedir.

1945 yılında da Edebiyat Fakültesi dekanlığına getirildi. Bir yıl sonra da Mecmaul- lugati'l-Arabiye(Arap Dil Akademisi) üyesi oldu. 1948'de Suudi Arabistan'a orta elçi olarak gönderildi. Sonra Pakistan'a oradan da tekrar Suudi Arabistan'a büyük elçi tayin edildi. Suud Hükmeti tarafından Riyad Üniversitesi'ni kurmak üzere görevlendirilen Abdülvehhâp Bey, burada başarılı çalışmalar yaptı. Mehmet Akif'i ve Muhammed İkbâl'i ilk defa Arap dünyasına tanıtan da o olmuştur."⁸ Ertuğrul Düzdağ ise Abdülvehhâb Azzâm'a dair şunları söyler.

"1929'da İstanbul'a geldiğinde damadı Ömer Rıza Doğrul'dan Mehmet Âkif'in Hilvan'da oturduğunu öğrenerek, şâirimize Kahire Üniversitesi'nde Türkçe dersi vermesini teklif etmiş; bu vesile ile başlayan dostlukları; Akif'in Türkiye'ye dönüşüne kadar devam etmişti."⁹

Akif'i Mısır'dan tanıyanlardan biri olan İsmail Ezherli, Abdülvehhâb Azzâm ile Mehmet Akif'in samimiyeti hakkında şunları söyler:

"Mehmet Akif Bey üniversitenin edebiyat Fakültesi'ndeki Profesör Abdülvehhâb Azzâm Bey ile çok samimi görüşüyordu. Akif Bey, Üniversitesinin Edebiyat Fakültesi'nde Türk dili ve edebiyatı okutmanı idi. Bu vazifeyi Azzâm Bey'in teklifi üzerine kabul etmişti. Karşılığında maaş da alıyordu."¹⁰

2. Mehmet Akif Türkçe Dersine Başlıyor

Mehmet Akif, Mısır Üniversitesi öğrencilerine Türkçe dersi verme teklifini alınca görüşmek için El Câmîatü'l Mısriyye'ye (Mısır Üniversitesi) gider. Oradaki görüşmesinde ders vermeyi kabul ettiğini bildirir. Üniversite kendisine iki ay kadar sonra derslere başlayabileceğini söyler. Mehmet Akif,17 Aralık 1929 tarihinde Mahir İz'e yazdığı mektupta: "iki hafta kadar evvel başlayabilirdin dediler" dediğine göre, 1929 yılı aralık ayı başında Mehmet Akif derslere başlamış olmalıdır. Başlangıçta Mısır Üniversitesinde Türkçe okutulması Mehmet Akif'i çok şaşırtmıştır. Onu düşündüren bir başka husus ise Üniversite öğrencilerine Arapça ders takriridir. Mehmet Akif kendisine sunulan Türkçe ders verme teklifini:

“

"El-hayaüyemnaü'r Rızk (utanma-çekinme rızka mâni olur) düsturuna tevfik-i hareket etmek, bakkala, kasaba rezil olmaksızın Darülfünun efendilerinin garip nüvazlıklarına dehalet eylemek daha makul göründü. Bakalım Mevla ne gösterecek" ¹¹

”

Düşüncesiyle kabul etmiştir. Bu sırada Mehmet Akif'in ekonomik olarak ne durumda olduğunu Mısır'da iken yakın görüştüğü Yozgatlı İhsan Efendi şöyle anlatır:

"Akif, maddi sıkıntı içindeydi, ama halinden şikâyet etmiyordu. Hatta Abdülvehhâb Azzâm, kendisine üniversitede Türkçe muallimliği teklif ederken:

"Akif Bey, bilmem ki size zor mu gelir? Zahmet olur mu?" diye sorunca şöyle cevap vermiş "Doktor size bunu ben arz etmek istiyorum. Sizin ki keramet gibi oldu. Param bitti, çareler düşünüyordum."

"Efendim, Kahire'ye gidip geleceksiniz çocuk çocuğa grameri oturacaksınız" deyince de Abdülvehhâb Azzâm'ı ağlatan şu cevabı vermiş: "Hamallık yapmaya da razıyım"¹²

⁸ Fuat Günel, Abdülvehhâb Azzâm, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C 4, İstanbul, 1992, s. 352-353.

⁹ Düzdağ, a.g.e., s. 70.

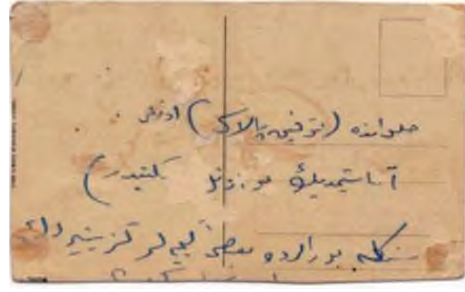
¹⁰ Düzdağ, a.g.e., s. 70.

¹¹ Mehmet Akif ERSOY(1873-1936), Mektuplar: Güzel Yazılar, (hazırlayanlar: İsmail Parlatur...(ve başk.), 3 bs., TDK Yay., Ankara 2014, s.17.

¹² Düzdağ, a.g.e., s.305-306.

HILVAN THE MOSQUE

Mehmet Akif'in kendi evsafına çok muvafık olmayan böyle basit bir işi kabul etmesine dair İbrahim Sabri Bey hatıralarında şunu nakleder:

"Akif Bey dediğiniz, Doktor Abdülvehhâb Azzâm'ın Kahire Üniversitesi'ne Türkçe hocası olarak getirdiği zat mıdır?"

"Evet"

"Vah vah o zatın hayatına, burada harcadığı vakte acırım... Şiirde inkılap yapmış, bu kadar meşhur olmuş bir insan, bir milli şair, gelsin de burada Mısır çocuklarına câ'eci'tüm: geldim gittim diye Türkçe öğretmekle nefesini tükensin... Daha yeni Türkçe öğrenmeye başlayan bir çocuk, şiirden aruzdan edebiyattan ne anlar. Vah vah yazık olmuş o zâta."¹³ Abdülvehhâb Azzâm Mehmet Âkif'in Türkçe derslerine başlayabilmesinde başka nelerin etkisi olduğuna dair şunları anlatır:¹⁴

"Bu büyük edibi, Edebiyat Fakültesi'nin üstadlarıyla tanıştırmam, bu fakültede Türkçe müderrisliğine intihab edilmesine sâik oldu. Fakültenin üstatları da talebesi de kendisini sever hürmet eder, her dostluğu gösterirlerdi."

Mehmet Akif, böylece, Mısır Üniversitesi'nin edebiyat kısmı 3. ve 4. sınıflarında ikişer saatlik Türkçe dersini vermeye başlar. Yozgatlı İhsan Efendi, derse başladıktan sonra Mehmet Akif'in yaşadıklarını şöyle anlatır:

"Mısır Darülfünununda yeni ders vermeye başladığı zaman sordum:

-Nasıl Arapça kolaylıkla takrir edebiliyor musunuz?

-Derse başladığım zaman, talebeye öyle dedim: Siz benim Arapçama gülmeyin ben de sizin Türkçenize gülmeyeyim... geçinelim!"¹⁵

Mehmet Akif Üniversitede vermeye başladığı bu derslere bir süre ücretli olarak devam eder. Daha sonra kendisine müderrislik verilir.¹⁶

3. Asıl İhtiyaç

Mehmet Akif, Mısır Üniversitesinde Türkçe öğretmeye başlamıştır ama önemli bir sorun vardır. Arapça konuşulan bir ülkede, Mısır'da Türkçe dersi verecektir ve Kahire'de yabancılara Türkçe öğretebileceği veya onlara okutturabileceği kitap bulmakta zorluk vardır. Mahir İz'e yazdığı mektupta:

"Talebenin elinde kitap yok. Benden kitap istiyorlar. 'Siz bize yerini, ismini bildirin; biz İstanbul'dan getirtiriz' diyorlar. İstanbul'daki âsârın Türk çocukları için yazılmış olduğunu söyledim. Onlar da iptidai çocukları için yazılmış kitapların, şimdilik kendilerine kâfi geleceğini; yazın benim suret-i mahsusada Mısırlılar için bir eser yazmamı söylediler. Arapça kendi lisanları olmasına, Farisi'yi de okumakta bulunmalarına nazaran, Türkçenin bunlar için güçlüğü yalnız Türkçe kelimâta inhisar ediyor. Kuzum evladım sen kavaid-i lisan için ayrı kıraat için de ayrı mı olur yoksa ikisi bir arada mı olur, mevcut kitaplar içinden birini intihap et de sür'at-i mümküne ile gönder. İki sınıfın mevcudu ancak yirmi efendiye baliğ olduğu için o kadar nüsha kifâyet eder. Sen kitabı intihap edersen; Eşref Edip ya veresiye yahut peşin olarak alır gönderir. Yalnız, o biraz ihmalcidir. Sen kendisini daima harekete getirmelisin. Kitaplar buraya gelir gelmez, bedeli takdim edileceğinden emin olabilirsiniz!"¹⁷

¹³ Düzdağ, a.g.e., s.325.

¹⁴ Düzdağ, a.g.e., s.75.

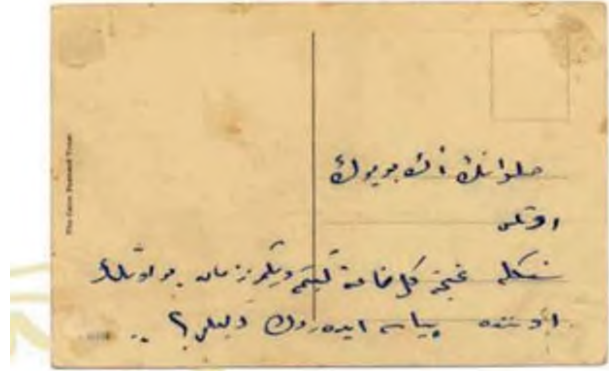
¹⁵ Düzdağ, a.g.e., s.65.

¹⁶ Düzdağ, a.g.e., s.73.

¹⁷ Mektuplar: Güzel Yazılar, s.17-18

HILVAN GRAND HOTEL

Mehmet Akif'in yukarıdaki ifadelerinden de anlaşılacağı gibi o; yabancılara Türkçe öğretmenin önemli ve farklı bir şey olduğunun ve yabancılar için ayrı bir dikkatle okuma kitabı veya Türkçe gramer yazılması gerektiğinin farkındadır. Ama kolayca ulaşacağı böyle bir eser olmadığı için duruma geçici olarak çözüm arar. Bu sebeple İstanbul'da bulunan Mahir İz'den ibtidai yani ilkököl çocukları için hazırlanan kitapları ister. Ayrıca 1930 yazında Mısırlılara Türkçe öğretmek için bir kitap yazacağını da söyler. Mahir İz, Mehmet Akif'in bu isteğine dair şunları söyler:

"Akif Bey Mısır'a gidince, onunla bu sefer mektupla muhabere ediyorduk. Bir gün kendisinden aldığım bir mektupta: 'Arap çocukları için Türkçe bir kitap hazırlıyorum; bitinceye kadar şimdilik bana en beğendiğin bir kıraat kitabını gönder.' diyordu. Ben de Süleyman Şevket Bey'in seri halinde Güzel Yazılarını göndermiştim. Daha sonra kitabı tamamladı mı bilmem."¹⁸

Mahir İz'in Mehmet Akif'e gönderdiği Süleyman Şevket Bey (Tanlı) tarafından yazılan bu dört ciltlik eser, Türkiye'deki öğrencilerin okuma kitabı ihtiyacından doğmuştur. Tanlı'nın bu eseri tertip etmekteki amacı: "öğrencide okuma zevki uyandırmaktır." Yazar eserini, eserin yazıldığı dönemdeki güzel yazı örneklerinden başlayıp geriye doğru giden bir anlayışla oluşturmuştur. İlk üç ciltte öğrencinin yaşadığı döneme yakın onun zevkini okşayabilen dili kolay anlaşılır ve konuları ilgi çekici örnekler bulunur. Dördüncü ciltte ise Tanzimat ve sonrası döneminin eserlerini tanıtır.¹⁹

Güzel Yazılar'da; Cevdet Paşa, Mehmet Akif, Ahmet Hikmet, Tevfik Fikret, Rıza Tevfik, Satı, Siraceddin, Refik Halid, İsmail Safa, Ahmet Refik, İbrahim Alaaddin, Hüseyin Cahid, Ali Ekrem, Abdurrahman Şeref, Mahmut Ekrem, Abdullah Zühdü, Fazıl Ahmet, Halit Fahri, Halit Ziya, Mehmet Emin, Ebuzziya Tevfik, Orhan Seyfi, Yusuf Ziya, Halit Fahri, Abdülhak Hamid, Halide Edip gibi pek çok yazardan alınmış kısa kısa metinler bulunur.

Mahir İz'in Mehmet Akif'e gönderdiğini söylediği bu kitapları (Seri halinde kitaplar dediğine göre bir ciltten fazlasını göndermiştir.) teslim alıp almadığına veya teslim aldıysa bile onlardan istifade edip edemediğine ve gramer kitabı gönderip göndermediğine dair bir kayda ulaştığımız kaynaklarda rastlanmamıştır.²⁰ Mehmet Akif ve yabancılara Türkçe öğretimi ile ilgili olan ikinci önemli husus ise şudur. Mehmet Akif'in Mahir İz'e yazdığı mektupta Mısır Üniversitesi'nin kendisinden: "Suret-i mahsusada Mısırlılar için bir eser yazmamı söylediler" demesidir. Maalesef, Mehmet Akif'in böyle bir eseri yazıp yazmadığını da bilmiyoruz. Belki de böyle bir eser yazmıştır ve bu eser kendisini bulacak elleri beklemektedir.

¹⁸ Üstadım Mehmet Akif Muallim Mahir İz'in Hatıraları, (hızl., M. Ertuğrul Düzdağ) Bağcılar Belediyesi Yayınları, İstanbul, 2015, s.149.

¹⁹ Nilay Işıksalan, "Türk Edebiyatı Kitaplarının İçerik Değerlendirmesi-I (1923-1950)", Eğitim ve Bilim, 2002, C 27, Sayı 124, s.31-41.

²⁰ Mehmet Akif, Fuad Şemsi İnan'a 10 Şubat 1927 tarihinde yazdığı mektupta: "mektuplarının ikisi de geldi..Güzel Yazılar'ı zaten evvelce almıştım" der. Buna göre bu kitap Mehmet Akif'in elinde daha önceden bulunmaktadır. O bu kitapları öğrencileri için istemiştir. Yusuf Turan Günaydın, "Mehmet Akif'in Mektupları", Hece (Karakter Abidesi ve Bir Çiğlik Olarak Mehmet Akif Özel Sayısı) Yıl 12, Sayı 133, Ocak 2008, s. 487

«من صحارى نجد إلى المدينة
أ نار بيضاء هذه أم مشمس الظهرية، قد استوت يف أوجها،
جمنا لألشعة املتنزلة وابال من الصواعق¹⁵

Azzâm, Sahîfetu'l-Câmiati'l-Misriyye'den sonra Fi'l-Edebi's-Şarkî dergisinde, Âkif'in "Sanatkâr" adlı şiirini Arapçaya çevirmiştir:

قصة- مسعتها منذ ثالث سني
فلعل هلا سامعاً واعياً.
...فصل القطار من بوستون بعد الزوال خمس دقائق.

وتفرق املودعون، وآوى إل املقاصري املسافرون¹⁶

Er-Risâle dergisinin Şubat sayısından sonra Mart sayısında, Safahat'ın Birinci Kitab'ından başlıksız on mısralık ilk şiirini Arapçaya çevirmiştir:

سليّن أيها القارئ البيب أنبذك .
سليّن ما للشعاعار املائلة أمامك؟
إننا أكداس من الكلم ال براعة فيها إل الإخلاص .
لست أعر ف التصنع لين لست صانعا .
بفأل الشعر سمع لبي. ال غم لهبذا،
ولكين أرى أن كل مأسطر هو كاء العجز .
أنلذك ي نللة لطيح أل كدي، وأعر نللة لطيح أن لبي.
ولل شفاء أنرد: رلمنا ليل شلا عر ليلنا:

Azzâm, ayrıca er-Risâle dergisinin aynı sayısında (Mart 1937) Âkif'in Hüsrân adlı şiirini de Arapçaya çevirmiştir.¹⁷

Azzâm, Âkif'in en önemli şiirleri konusunda ise, "Çanakkale Destanı ve vatan şiirleri, Âkif'in halkı ayakta tutan, onları düşmana karşı hırslandıran şairliğinin zirve eserlerindedir."¹⁸ demektedir. Azzâm'a Göre Âkif'in Edebî Yönü ve Türk Edebiyatındaki Yeri

A.Azzâm M.Âkif hakkında Sahîfetu'l-Câmiati'l-Misriyye'de 1929 Mayıs'ında yayınladığı ilk makalesinde onun edebi yönüne değinir. Bu ilkyazı şöyle başlamaktadır: "Hâlihazırdaki durum, Âkif Bey'i anlatmaya kifayet etmez.

Sadece, onun Türk edebiyatında bir üstat olduğunu söylemek kâfidir. O Sırât-ı Müstakîm ve sonra da 18 sene Sebilürreşâd dergisinde yazdı. Bir müddet Dârülfünûn Üniversitesi'nde ders verdi. Kurtuluş Savaşı sırasında Büyük Millet Meclisinde milletvekili idi."¹⁹

Azzâm Türkiye'deki gazetelerin Âkif'in edebî yönü hakkında yazdıklarından derlediği birkaç cümleyi de şöyle aktarır: "Mehmet Âkif Arap şairlerinden İbnu'l-Fârid'ı Türklere de Fuzûlî'yi, İranlılardan Sâdî'yi, Fransızlardan da Le Martin'i severdi. Onun şiirinde bu kişilerin açık veya gizli etkisinin olduğunu söylemek mümkündür. Fakat Âkif'in Türk nazmını, aruzda başka hiçbir şairin ulaşamayacağı bir seviyeye getirdiğinde şüphe yoktur. Zira Türkçe onun kalemle şiir dili ve dillerin en açığı olmuştur. İstiklal Marşı, Âkif'in kalemle en açık beyan haline gelmiştir. 'Hakkın Sesleri' ve 'Safahat'ın yedi kitabı Türk edebiyatının müstağni kalamayacağı bir mirastır. Çünkü Âkif'in edebiyat tarihinde özel bir yeri vardır... Bunlar, er-Risâle okuyucularına Âkif'in şiirindeki konular, temalar, üslup ve vezinler mevzuuna giriş için Türk gazetelerinin yazdıklarından aktardıklarımızdır."²⁰

¹⁵ Abdulvehhâb Azzâm, "Muhammed Âkif Bek", Sahîfetu'l-Câmiati'l-Misriyye (Mısır: Mayıs 1929), s.112;

(Şiirin Orijinali: NECİD ÇÖLLERİNDEN MEDİNE'YE

Nâr-ı beyzâ mı nedir, öğle zamanında güneş? Tepesinden döküyor beynine âfâkın ateşi! Yıldırım yağmuru şeklinde inen huzmesine Siper olmuş yanıyör çöldeki çıplak sine.

Mehmet Akif Ersoy, Safahat (Neşir: M.Ertuğrul Düzdağ. Ankara: 2010), s. 307).

¹⁶ 04. AbdulvehhâbAzzâm, "Minahdesi's-şîri't- Turki, Kasıdeli Muhammed Âkif Bek", Fi'l- edebi's-şarkî (Mısır: Ekim 1933), s. 30;

(Şiirin Orijinali: SAN'ATKÂR

Şu macerayı işittim birinden, üç sene var, Olur ki dinleyecek bir meraklı kimse çıkar.

...Zevâli beş gece, Boston'dan ayrılınca tiren, Vagonda volta vuranlar dağıldılar birden.

Mehmet Akif Ersoy, Safahat (Neşir: M.Ertuğrul Düzdağ. Ankara: 2010), s. 467).

¹⁷ Şiirin Arapça çevirisi için bkz: Abdulvehhâb Azzâm, "Şâiru'l-İslâm Muhammed Âkif IV", er-Risâle (Mısır: Mart 1937), s. 470. Azzâm'ın Âkif'in, Necid Çölllerinden Medine'ye, Sanatkâr, Hüsrân ve Bana sor sevgili kari' diye başlayan şiirlerinin Arapçaya çevirileri başarılı bir çeviri olarak değerlendirilebilir.

¹⁸ AbdulvehhâbAzzâm, "Muhammed Âkif Bek", Sahîfetu'l-Câmiati'l-Misriyye (Mısır: Mayıs 1929), s. 110.

¹⁹ AbdulvehhâbAzzâm, "Muhammed Âkif Bek", Sahîfetu'l-Câmiati'l-Misriyye (Mısır: Mayıs 1929), s. 110.

²⁰ Abdulvehhâb Azzâm, "Şâiru'l-İslâm Muhammed Âkif III", er-Risâle (Mısır: Şubat 1937), s. 267.

